

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітній ступінь (магістр)
на тему:

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ З ЛЮДЬМИ
ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Виконав: студент II курсу, 262 групи
денної форми навчання
спеціальності 231 Соціальна робота
освітня програма «Соціальна робота»
Ковальчук Я.А.

Керівник: доктор філософії, доцент
Моргай Л.А.

Рецензент:
канд. пед. наук, доцент
Албул І.В.

Умань – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ	7
1.1. Формування професійної компетентності фахівців соціальної сфери....	7
1.2. Основні аспекти геронтології у наданні соціальної допомоги літнім людям.....	13
1.3. Соціальна робота з людьми похилого віку в Україні.....	27
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ	37
2.1. Особливості реалізації потреб осіб людей похилого віку.....	37
2.2. Професійна діяльність соціального працівника з людьми похилого віку.....	47
2.3. Дослідна робота з вивчення особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку в територіальному Центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Гайсинського району.....	58
Висновки до другого розділу.....	64
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Останні роки в Україні призвели до зростання соціальних проблем, що безпосередньо вплинуло на розвиток соціальної сфери. Однак, цей розвиток не тільки передбачає посилення та поглиблення професійних характеристик у цій галузі, але й розширення обсягу проблем та зростання числа складних соціальних питань, пов'язаних з бідністю та труднощами, з якими зіштовхуються різні соціальні групи населення. З даною категорією населення працюють соціальні працівники.

Соціальний працівник – професійно підготовлений фахівець, який має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи та виконує різноманітні види соціальної роботи.

Соціальні працівники зіштовхуються у своїй практиці із широким спектром завдань, які включають напрямки, що є пріоритетними у цій сфері, незалежно від політичних та соціокультурних обставин. Зокрема, велике значення має соціальна робота з людьми похилого віку.

Люди похилого віку – це люди пенсійного віку (55 років для жінок і 60 – для чоловіків). В той же час досить часто вживається термін «літні люди».

Вагому роль у роботі з даною категорією населення відіграють соціальні працівники. Головним вектором у підготовці фахівців соціальної сфери на сьогодні є освіта, як у світі так і в Україні, що передбачає впровадження інноваційних процесів, перегляду традиційних підходів до формування особистості фахівця, його особистісного розвитку та соціальної адаптації. У зв'язку з цим, особливого значення набуває професійна компетентність спеціалістів різних сфер та рівнів суспільного життя [86].

Проблема компетентності та її формування у студентів стала особливо актуальною. У зв'язку з введенням в теорію і практику освітнього компетентнісного підходу [86].

Наразі світові тенденції у формах медійних трендів повідомляють нам, що життя має оновлені стереотипи щодо вікових стандартів, можливостей

довголіття людини із високою якістю тих років, які раніше вважалися не «золотою осінню», а фазою старості та немичності. Відкриття медицини, освіченість, самодисципліна, не кажучи вже про об'єктивні характеристики так званого «старіння» багатьох суспільств, що належать до регіону європейської цивілізації – ці та багато інших причин спрямовують переосмислення стандартів входження людиною у свій «третій вік». Але як би інформаційно не відсувалися межі старості – природний стан речей у тому, що ця фаза життя потребує особливої уваги з боку суспільства й цілеспрямованої фахової соціальної роботи [33].

Реформування системи надання соціальних послуг в Україні суттєво впливає на організацію соціальної роботи з людьми похилого віку. Орієнтація на інновації у сфері надання соціальних послуг повинна вирішити основні проблеми, забезпечити необхідний рівень та якість життя літніх людей. Відтак, змінюються стереотипи щодо змісту, форм та методів роботи з людьми літнього віку, стимулюється їх особистісні прагнення реалізовувати свій потенціал засобами освітньої та творчої діяльності [62].

Активна інтеграція людей похилого віку в суспільне життя стимулює їх до усвідомлення нових форм активності, що дозволяє розкрити їх особистісний та творчий потенціал. В результаті, особливо важливим стає пошук нових підходів до надання соціальних послуг літнім людям, а також перегляд значення мультидисциплінарного підходу у соціальній роботі з людьми похилого віку, як засобу вирішення проблем клієнтів, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Аналіз наукових досліджень та публікацій показав, що про діяльність соціальних працівників з людьми похилого віку є вагома кількість праць, зокрема таких провідних науковців як: Т. Семнигіна, М. Лукашевич, Т. Петренко, Р. Джуган, Н. Груба, Т. Дзюба, В. Бочелюк, О. Черепехіна, це пояснюється тим, що дана проблема є актуальною і знаходиться у центрі досліджень.

Актуальність проблеми людей похилого віку на сьогодні не втратила своєї важливості і вимагає розробки більш точнішого підходу, все це і зумовило вибір теми дослідження «**Діяльність соціальних працівників з людьми похилого віку в Україні**».

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу та дослідно-експериментальної роботи встановити особливості діяльності соціальних працівників з людьми похилого віку.

Об’єкт дослідження – процес професійної діяльності соціальних працівників з людьми похилого віку.

Предмет дослідження – особливості діяльності соціальних працівників з людьми похилого віку.

Відповідно до теми та мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати формування професійної компетентності фахівців соціальної сфери;
2. Описати основні аспекти геронтології у наданні соціальної допомоги літнім людям;
3. Охарактеризувати професійну діяльність соціальних працівників з людьми похилого віку;
4. Провести дослідну роботу з вивчення особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку в територіальному Центрі соціального обслуговування Гайсинському району.

Методи дослідження. Для розв’язання завдань дослідження і перевірки гіпотези використовувалися такі методи:

– *теоретичні*: ретроспективний та порівняльний аналіз психологічної, соціологічної, правової, філософської літератури з означеної проблеми для уточнення поняття «люди похилого віку», аналіз нормативно-правових документів для визначення порядку та особливостей організації роботи соціального працівника з людьми похилого віку;

– *емпіричні*: вивчення звітної документації діяльності закладів соціальної сфери;

– *експериментальні*: з метою виявлення, обґрунтування, перевірки ефективності умов підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку;

– *статистичні*: кількісної та якісної обробки одержаних результатів експерименту забезпечили обробку даних, засвідчили достовірність отриманих результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі територіального Центру соціального обслуговування людей похилого віку Гайсинського району, с. Джулинка, Вінницька область.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що фактичний матеріал, основні положення і висновки дослідження можуть бути використані як навчально-методичне забезпечення курсів: «Історія соціальної роботи», «Вступ до спеціальності» та ін. При написанні наукових праць та навчальних посібників із соціальної роботи.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження висвітлювались на всеукраїнських конференціях: «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (12 жовтень 2022 р., м. Умань); «Актуальні питання підготовки докторів філософії в Україні та закордоном» (21 лютого 2023 р., м. Умань); «Проблеми та перспективи соціальної роботи та психології в умовах війни»: матеріали II-ої Всеукраїнської студентської науково-практичної онлайн- конференції (Умань, 2 березня 2023 рік).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано одноосібно 2 тез доповідей автора.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел – 88, додатків 2.

Загальний обсяг тексту магістерської роботи становить 100 сторінок, із них обсяг основного тексту 68 сторінок.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

1.1. Формування професійної компетентності фахівців соціальної сфери

Професійна компетентність – якість фахівця, що характеризує уміння вирішувати професійні проблеми, з використанням знань, досвіду, що мається, і відношення до професійної діяльності та включає мотиваційну, інформаційну і операційну складові; готовність до самоосвіти в професійному середовищі для постійного підвищення кваліфікації [86].

Що стосується підготовки фахівця соціальної сфери, вона передбачає в першу чергу розвиток своїх професійно-особових якостей. Ефективність реалізації цієї функції визначається рівнем професійної компетентності соціального працівника [86].

Професійна компетентність визначається як поєднання теоретичних знань та практичної готовності, які вказують на професійну якість особи. Формування професійної компетентності у працівника соціальної сфери ґрунтується на основних методологічних тенденціях розвитку сучасної освіти.

Для аналізу процесу формування професійної компетентності у працівника соціальної сфери використовуються системний, синергетичний, культурологічний, особистісно-діяльнісний, аксіологічний, ситуаційний та компетентнісний підходи.

Системний підхід дозволяє розглядати особистість як цілісну багаторівневу систему, здатну активно впливати на свій професійний розвиток. Особистісно-діяльнісний підхід спрямований на розвиток самосвідомості особи, її здатність до планування та самореалізації у процесі діяльності.

Культурологічний підхід розглядає соціальну освіту як культуротворчий процес, який сприяє формуванню загальнокультурної компетентності

працівників соціальної сфери та розглядає студента як суб'єкта культури, здатного до особистісного розвитку в контексті культури та творчої самореалізації.

Аксіологічний підхід, у свою чергу, визначає гуманістичну спрямованість професійної діяльності, де ціннісні орієнтації фахівця спрямовані на власний розвиток та становлення як особистості, індивіда і суб'єкта діяльності [86].

Основні принципи ситуаційного підходу сприяють новому розумінню взаємодії між «особистістю» та «середовищем», ситуаційного впливу на поведінку людини та її пояснення з урахуванням суб'єктивного значення ситуації для конкретної особи. Визначення ситуації не тільки визначає дії індивіда, але й впливає на його спосіб життя та саму особистість.

Жодна з названих методологічних концепцій вивчення освіти не може бути універсальною, кожна з них має свої власні обмеження, оскільки освіта підпорядковується складнішим механізмам. Вибір шляхів розвитку залежить від глобальних змін, які відбуваються у сучасному світі, а також розвитку методологічних ідей про становлення і розвиток людини, формування її суб'єктивного сприйняття світу та поведінки особистостей, які обдаровані свідомістю і волею [86].

Нова парадигма розвитку освіти задає не тільки основні напрямки в подальшому його розвитку, а й визначає стратегії змістовно – смислового наповнення цих напрямків з тим, щоб задати, з одного боку, особистісний розвиток того, хто навчається, розкриття смислів його життєдіяльності, з іншого – сприяти розвитку особистості як фахівця і ціннісно-смислового пошуку його професійної діяльності.

Розуміння суб'єктності як складного інтегрального аспекту особистості дозволяє вивчати особистісні позиції, які займає студент у процесі освіти та професійної діяльності. Вітчизняні теорії діяльності та інтеріоризації підкреслюють, що можливість стати суб'єктом освіти та професійної діяльності реалізується через інтеріоризацію зовнішніх регуляторів (норм,

правил, цінностей) у внутрішні регулятори життя та діяльності студента. При цьому ефект перетворення зовнішніх впливів на внутрішньо особистісний рівень залежить від того, наскільки адекватні вони різноманітним рівням розвитку суб'єктної позиції майбутнього фахівця. [86].

Професійна діяльність працівника соціальної сфери ґрунтується на системі взаємодії «людина – людина». Це вимагає розвитку у майбутнього працівника соціальної сфери навичок інтерактивного спілкування та ефективної міжособистісної комунікації з різними сторонами, зокрема: клієнтами, особистостями, які мають значення для клієнтів, колегами та представниками різних соціальних інститутів [86].

Для розвитку професійної компетентності фахівця соціальної сфери важливо звернути увагу на різні аспекти, такі як методична, соціальна та організаторська компетентності. Ці складові мають прямий вплив на професійний рівень працівника соціальної сфери.

1. При яскраво вираженій методичній компетентності соціального працівника можна назвати консультантом. Це скоріше вчитель, що може створювати події. Вид діяльності, який найбільше для нього підходить – із категорії «людина-людина».

2. При провідній соціальній компетентності фахівця соціальної сфери можна назвати месіонером, так як в його діяльності переважає керівництво в більшій мірі особистим досвідом, діяльність якого скоріше підходить до категорії «людина-община».

3. Спеціаліст з переважаючою організаторською компетентністю може бути названий фасилітатором, найбільш повно професійна компетентність такого фахівця соціальної сфери проявляється при діяльності, що відноситься до категорії «людина-група». Завдячуючи його діям можливо в максимальній мірі розкрити потенціал кожного члена групи [86].

Високий рівень соціальної компетентності у студентів, які планують працювати у соціальній сфері, гарантує їх успішну адаптацію до змінюючого соціуму і забезпечує перспективи ефективної соціально-професійної

реалізації.

До числа основних додатків соціальної компетентності входять:

– мотивація і здатність включатися в діяльність високого рівня, наприклад, проявляти ініціативу, брати на себе відповідальність, аналізувати роботу організацій або політичних систем;

– готовність включатися в суб'єктивно значимі дії, наприклад, прагнути вплинути на те, що відбувається у своїй організації або на напрям руху в суспільстві;

– здатність використати свої виведення при виборі стратегії власної поведінки;

– готовність і здатність сприяти клімату підтримки і заохочення тих, хто намагається вводити нововведення або шукає способи ефективнішої роботи;

– адекватне розуміння того, як функціонують організація і суспільство, де живе людина і працює, і адекватне сприйняття власної ролі та ролі інших людей в організації і в суспільстві в цілому;

– адекватне уявлення про ряд понять, пов'язаних з управлінням організаціями. До числа таких понять входять: ризик, ефективність, лідерство, відповідальність, підзвітність, комунікація, рівність, участь, добробут і демократія.

Соціальна компетентність фахівця соціальної сфери включає в себе широкий спектр знань про соціальну реальність і самого себе, складних соціальних вмінь і навичок взаємодії, гнучкість поведінки в соціальних ситуаціях та здатність досягати цілей у соціальних взаємодіях. Вона також передбачає розвиток соціально значущих і професійно важливих якостей, і їх інтеграцію для швидкої і адекватної адаптації у соціумі. Основні сутнісні характеристики соціальної компетентності включають: оперативну соціальну компетентність, вербальну компетентність, комунікативну компетентність, соціально-психологічну компетентність і компетентність управління емоціями [86].

Формування соціальної компетентності майбутнього соціального

працівника є одним із значущих умов підвищення якості вищої освіти. Система освіти представляється нам ефективною лише тоді, коли в суспільстві буде високий статус людини знаючої, культурної та такої, що успішно соціалізується.

У навчальному процесі вищого навчального закладу система роботи з формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери включає різноманітні програми тренінгів, спрямованих на розвиток різних аспектів соціальної компетентності. Студенти отримують можливість набути досвіду самостійної професійної діяльності під час виробничої практики. Активні методи і форми навчання використовуються для забезпечення процесу формування соціальної компетентності у майбутніх фахівців. Діагностичний інструментарій застосовується для контролю й корекції розвитку цього процесу [86].

Було встановлено, що для ефективного процесу формування соціальної компетентності студентів, майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі їх професійної підготовки необхідно враховувати такі умови:

- формування соціальної компетентності обрано як перспективну мету професійної підготовки фахівців соціальної сфери;

- зміст підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери включає інтеграцію знань про соціальну дійсність і самого себе, складних соціальних умінь і навичок взаємодії, гнучкості поведінки в соціальних ситуаціях та здатності досягати цілей в соціальній взаємодії, що відповідає завданням розвитку соціально значущих і професійно важливих якостей особистості;

- визначена система роботи з формування соціальної компетентності майбутніх фахівців в навчальному процесі вищого навчального закладу, яка включає програми тренінгів з різних аспектів соціальної компетентності.

Встановлено, що ефективний процес формування соціальної компетентності студентів – майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки залежить від дотримання таких умов у освітньому процесі:

Однією з перспективних методів професійної підготовки фахівців соціальної сфери є формування соціальної компетентності.

Зміст підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери має включати інтеграцію знань про соціальну дійсність і самого себе, складних соціальних умінь і навичок взаємодії, гнучкості поведінки в соціальних ситуаціях та здатності досягати цілей у соціальній взаємодії, враховуючи завдання розвитку соціально значущих і професійно важливих якостей особистості [86].

Визначена система роботи з формування соціальної компетентності майбутніх фахівців у навчальному процесі вищого навчального закладу повинна включати програми тренінгів, що охоплюють різні аспекти соціальної компетентності.

Можна зробити висновок, що:

– професійна підготовка студентів у вищих навчальних закладах сприяє формуванню професійної компетентності у майбутніх соціальних працівників.

– системоутворюючі фактори сприяють розвитку професійної компетентності, а психолого-педагогічні умови сприяють її формуванню у майбутніх соціальних працівників під час професійної підготовки.

– дидактичні умови в освітньому процесі дозволяють цілеспрямовано та ефективно підвищити рівень сформованості професійної компетентності [86].

Управління процесом формування професійної компетентності здійснюється не прямим чином, а безпосередньо, шляхом надання студентам соціально-психологічних тренінгів, які містять інформацію, що може стати основою для розвитку відповідних професійних умінь та навичок майбутніх соціальних працівників [86].

Отже, розвиток професійної компетентності студентів є результатом взаємодії різноманітних психолого-педагогічних умов професійної підготовки у вищих навчальних закладах, зокрема: орієнтація психолого-педагогічної підготовки у вищих навчальних закладах на досягнення компетентності соціальних працівників як головної мети; відбір відповідного змісту проблемних ситуацій і його структурування, що відповідає професійним

функціям соціальних працівників, з метою сприяння розвитку суб'єктності студентів, їх інтелектуально-творчого та емоційно-соціального потенціалу; інтеграція традиційних методів, таких як аналіз проблемних ситуацій та виконання практичних завдань, з активними методами, наприклад, ігровим моделюванням, у поєднанні з тренінговою формою навчання забезпечує формування професійної компетентності у майбутніх фахівців соціальної сфери.

1.2. Основні аспекти геронтології у наданні соціальної допомоги літнім людям

Геронтологія є науковою дисципліною, що досліджує соціальні, психологічні та біологічні аспекти старіння, його причини та методи боротьби з ним (омолодження). Геронтологія цікавиться феноменом старості, процесами старіння, тривалістю життя та способами життя, які сприяють довголіттю [50].

Накопичення значної кількості знань про старіння і старість призвело до появи кількох окремих наукових напрямків, які вже розглядаються як самостійні галузі геронтології.

Геронтологія є комплексною наукою, яка розвивається шляхом інтеграції досліджень з різних дисциплін.

Важливими поняттями в геронтології є вік, старіння, старість, довголіття, безсмертя. Ці поняття відображають сприйняття людьми життєвих процесів, об'єктивних законів життя і глибокого бажання тривати довго.

Необхідно чітко розрізняти поняття старіння і старість. *Старість* – закономірно наступаючий заключний період вікового індивідуального розвитку. *Старіння* – це руйнівний процес, що призводить до зниження фізіологічних функцій організму. Старіння представляє собою постійно розвиваючі і незворотні зміни структур і функцій живої системи. Старіння – це перш за все функція часу, його не можна зупинити. Старість і смерть є неминучими [50].

Геронтологія має три основні розділи:

1. *Біологія старіння* – розділ геронтології, що об'єднує вивчення процесу старіння живих організмів (вищих тварин і людини) на різних рівнях їх організації: субклітинному, клітинному, тканинному, органному та системному. Біологія старіння вивчає механізми нормального старіння тварин та людини, причини розвитку патологічних процесів, що властиві старіючому організму.

2. *Геріатрія* – вчення про захворювання людей похилого та старечого віку. Вивчає виникнення, розвиток, діагностику, лікування та попередження вікової патології, особливості захворювань у похилому віці, а також організацію медико-соціальної допомоги особам старших вікових груп.

3. *Соціальна геронтологія* вивчає вплив умов життя на процеси старіння та старіючу людину і розробляє заходи, спрямовані на усунення негативного впливу факторів зовнішнього середовища з метою максимального продовження активного та повноцінного життя людини. Це вчення про взаємозв'язок між віком старіючої людини, її здоров'ям та працездатністю в умовах оточуючого середовища [50].

Стратегічні напрямки розвитку геронтології:

- 1) розробка підходів до лікування хвороб, які трапляються здебільшого у літніх людей;
- 2) забезпечення максимально можливої тривалості життя індивіда;
- 3) організація медичної допомоги літнім людям;
- 4) соціальний захист літніх людей;
- 5) проблеми пенсійного забезпечення [50].

Вік є значущим фактором для кожної особи, оскільки він визначає закінчення дитинства і перехід до періоду повної відповідальності за свої рішення та дії, набуття професії, створення сім'ї, досягнення зрілості та важливих досягнень. Соціальні межі часу, з точки зору соціології, психології, медицини та інших характеристик, можуть варіюватися. Проте, невизначеність, сумний настрій та песимістичні уявлення є незмінними

атрибутами періоду життя з великою кількістю років, який зазвичай називають «старістю».

Більшість людей похилого віку не боїться самого процесу старіння, але страхуються від вікових стереотипів, що існують у суспільстві та обмежують можливості старших поколінь. Похилий вік не є перешкодою для збереження та розвитку особистості, її фізичного та духовного здоров'я. Якість старості в значній мірі залежить від саморозвитку протягом життя та культурного рівня, досягнутого особою.

«Старість» можна охарактеризувати як комплексний та різноманітний стан, що відображає особисте сприйняття власного віку, наявність або відсутність потенціалу розвитку та сприятливих умов для його реалізації. Проблема старості є актуальною не лише для похилого віку, а й для всього суспільства, яке прагне узгодити природні процеси старіння населення з економічними та соціальними завданнями в умовах демографічної кризи [33].

Зміна способу життя і наслідки зміни соціального статусу особистості в пізньому віці, поряд з природним зниженням захисних сил організму, призводять до різкого збільшення захворюваності в старших вікових групах. Тому знання теорії старіння і основ геронтології дозволить людям, що підтримують немолодих громадян оптимально організувати життєдіяльність і сформувати індивідуальну стратегію поведінки, відповідну до наявних можливостей [33].

Суспільне старіння вимагає, щоб літні люди стали активними учасниками свого життя і постіндустріальної цивілізації в цілому. Українське суспільство, на сучасному рівні соціокультурного розвитку, вже допускає і, в деяких випадках, вимагає участі старшого покоління. Щоб уникнути соціокультурного виключення літніх людей та знизити їх ризики, необхідно переглянути традиційні уявлення і ставлення до старості в контексті переходу до постіндустріального суспільства і знайти нові позитивні орієнтири [33].

Актуальні питання гігієни для соціальної геронтології представляють важливе значення в контексті особливостей розвитку сучасного суспільства, а

їх рішення є соціальною необхідністю мати здорове населення в кожному віковому періоді.

В Україні, згідно даних демографічної та соціальної статистики (2019) Державної служби статистики України, рівень зайнятості пенсіонерів залишається досить високим протягом перших 10 років перебування на пенсії. Після 70 років відбувається різке зниження частки працюючих пенсіонерів, що пов'язується з погіршенням стану здоров'я і зниженням ступеня важливості роботи для літніх людей. Припинення трудової діяльності і наступна за ним зміна соціального статусу, рівня доходу і кількості соціальних контактів сприяє підвищенню ризику соціального виключення людей похилого віку [33].

Соціальне виключення можна визначити як процес, коли людина втрачає властивості, необхідні для певного соціального середовища, або порушує взаємодію з суспільством і розриває соціальні зв'язки. Воно також може включати нагромадження факторів ризику. У випадку людей похилого віку, соціальне виключення пов'язане з втратою соціального статусу, проблемами адаптації та втратою соціальних навичок, і має індивідуальний характер. Важливо враховувати, що положення цієї групи людей залежить від сприйняття суспільством і часто визначається стереотипами, які притаманні певній національній культурі [33].

Соціальна адаптація може бути визначена як процес пристосування, включення або взаємозв'язок між людиною і соціокультурним середовищем, який значно впливає на культурні уявлення про старість. Рівень соціокультурної компетентності має значний вплив на результативність процесу адаптації. Для виявлення компетентності, тобто використання всього життєвого досвіду у практиці нового статусу, необхідна активна духовна та фізична діяльність в суспільстві. Сучасна ситуація має свою парадоксальність: суспільство не вимагає такої активності від пенсіонерів через відсутність чітко сформульованих стереотипів і моделей активного старіння, що є характерними для постіндустріального суспільства [33].

Актуалізація ризику соціальної виключеності виникає з декількох

основних причин: перш за все, складності переходу до нової цивілізації, коли традиційні моделі старості руйнуються, але ще не сформувалися нові; також, існують проблеми соціальної адаптації людей похилого віку до змін в суспільстві, зокрема через ціннісні відмінності між поколіннями; негативні стереотипи минулого щодо літніх людей, які сприяють утворенню негативного уявлення про старість як соціальне обтяження.

Питання про перегляд ставлення до людей старшого віку і пошуку шляхів профілактики їх соціального виключення останнім часом виходить на перший план в обговореннях сталого розвитку суспільства. В цілому увага акцентується на обставинах, наслідком яких є виключення людини з життя суспільства, з обмеження її соціальних та цивільних прав. Нерідко, за дужками залишається індивідуальне сприйняття ситуації, що заважає відчувати повноцінність і усвідомлювати себе необхідним суспільству, а також заходи щодо поліпшення життя людей похилого віку [33].

Людина повинна самостійно формувати вимоги до своєї поведінки в старості, бути принциповою, а водночас гнучкою у взаєминах з оточуючими, йти вперед ігноруючи старі соціальні стереотипи і шаблони. З наростаючим пожиттєвим віком населення проблема соціального виключення стає особливо актуальною для суспільства. Широкий спектр питань вимагає участі пенсіонерів у соціокультурному житті, що неодмінно призведе до змін у суспільній свідомості та законодавстві держави.

Основні фактори соціального виключення літніх людей полягають у несприятливих зовнішніх умовах для активності у цьому віці, відсутності державного підтримуваного запиту на потенціал та можливості літніх людей, а також в недостатньому розвитку внутрішньої позиції особистості.

Людина похилого віку, як правило, належить до різних соціальних груп одночасно, і у кожній з них роль віку у визначенні її становища може бути різною. В сім'ї визначення її соціально-вікової позиції залежить перш за все від приналежності до генеалогічного покоління, тоді як поза сім'єю, у сфері суспільно-працівничої діяльності, це засновано на хронологічному та

пенсійному віці. Варто відзначити, що ця проекція є індивідуальною, віково-груповою та соціально-історичною, оскільки вона формується на основі особистого досвіду людини, установок, що існують у людей її вікової групи, а також норм і стереотипів, що присутні в конкретному соціальному середовищі та історичних умовах [33].

Люди похилого віку продовжують відігравати суттєву роль у збереженні і передачі базових цінностей. Вироблення нової культурної парадигми розвитку, слід здійснювати силами всіх поколінь, з огляду на тісний зв'язок технологічного прогресу і старіння населення [33].

Старість має символічний сенс, глибоко вкорінений в системі загальнолюдських цінностей. Цей феномен чітко простежується в різних національних культурах. У процесі осмислення старості, їй надається значимість завершального етапу життєвого шляху, що виводить людину за межі безпосереднього прагматичного існування. У суспільстві ці процеси формують поважне ставлення до людей похилого віку, спонукаючи до турботливого ставлення до них [33].

На різних етапах цивілізації старість перетворюється і закріплюється як соціокультурний феномен, отримуючи конкретні образи. Проте лише у культурі старість отримує особливий смисловий контекст, що включає соціальні ролі літніх людей у суспільстві та їхнє місце в родовому бутті людства (племені, етносу, нації). Феномен старості отримує реальне існування і залишає слід у історії людства, не тільки в абстрактному вигляді, але й у живому втіленні [33].

З погляду людської старості, зміст всіх вікових груп життя розкривається по-іншому. Старість виступає не лише як підсумок, але й як показник розвитку як людини, так і соціуму, який також має свій вік. Унікальність стану старості полягає в його культурному сприйнятті як пограниччя між реальним світом і трансцендентним, небуттям. Тому старість носить на собі відбиток цієї трансцендентності і відлуння [33].

Старість, ймовірно, є найпоширенішим соціальним ризиком, оскільки

практично кожна людина дійде до цього етапу в нормальному перебігу свого життя. Солідарність між людьми ґрунтується на розумінні, що будь-які події можуть статися з кожним. Якщо безробіття або нещасний випадок на роботі найчастіше вважаються «можливими» ситуаціями, то старість – «прогнозована» або «майбутня» уявляється.

Середня тривалість життя в історії людства змінювалась від 20-30 років у первісних суспільствах до 70-80 років і навіть вище в сучасних розвинутих країнах. Ставлення суспільства до літніх людей було різним: від повного відкидання (деякі культури виганяли німецьких літніх людей як зайвих, нехтуючи їх майбутнім) до великої поваги і поклоніння (старші люди, які доживали до віку понад 50 років, були рідкісні і заслуговували загального шану як носії досвіду, історичної пам'яті та мудрості). Розуміння старості також різняться у різних культурах. Деяке вважаються старими ті, хто має соціальний статус бабусі або дідуся, тобто тих, у кого вже є онуки, в інших – тих, хто не може виконувати такий обсяг роботи, як молоді, тобто частково втратив працездатність. Є також біологічне розуміння цього періоду життя – старість визначають як час від моменту, коли особа втрачає здатність до дітонародження, і до її смерті [29].

Конвенції ООН, які б захищали права літніх людей, наразі ще не були прийняті, але існує низка нормативних актів, які відображають позицію держав-членів ООН щодо цієї проблеми. Наприклад, у серпні 1982 року на Всесвітній Асамблеї з проблем старіння ООН у Відні був затверджений Віденський Міжнародний план дій з проблем старіння. У рамках цього плану країни зобов'язалися вивчити вплив старіючої частини населення на соціальний розвиток та розвиток цієї частини населення, мінімізувати негативні наслідки такого впливу, а також визнали, що всі категорії населення мають невід'ємні права і свободи.

З огляду на те, що якість життя має таку саму важливість, як і тривалість, важливо дозволити старіючим людям жити в своїх власних родинах та спільнотах, забезпечивши їм життя, яке є плідним, здоровим, безпечним і

задовольняє їх потреби, а також розглядати їх як невід'ємну частину суспільства [29].

У цьому документі наголошується на важливості ролі літніх людей у житті та розвитку суспільства. Історично, тривалий період дитинства і тривалий період літнього віку у людській расі дозволяли старшим поколінням навчати молодь, передавати їм свої цінності. Це забезпечувало виживання людства та сприяло прогресу. На сьогоднішній день особи старшого віку продовжують мати незамінний досвід, що корисний для людства. Вони не тільки служать нам прикладом своїм життям, але й через свої досягнення, твори та залишок впливають на людську спільноту. Це дозволяє нам розглядати смерть як природне явище та глибше розуміти нашу відповідальність перед майбутніми поколіннями.

Щодо реалізації цих принципів в Україні, слід відзначити, що вони втілюються у відповідних положеннях трудового та освітнього законодавства. Наприклад, роботодавець не має права звільнити працівника з мотивів досягнення пенсійного віку, а такі особи мають можливість скористатися програмами лояльності при працевлаштуванні через служби зайнятості. Крім того, ведеться робота з розвитку "освіти протягом життя", зокрема запроваджуються та підтримуються "університети третього віку".

До принципів соціально-забезпечувальних відносин, належать такі:

– «люди похилого віку повинні мати доступ до відповідних вимогам: продовольства, води, житла, одягу і медичного обслуговування за посередництвом забезпечення їм доходу, підтримки з боку сім'ї, громади та самопомоги;

– люди похилого віку повинні мати доступ до соціальних і правових послуг з метою підвищення їх незалежності, посилення захисту та поліпшення догляду;

– люди похилого віку повинні мати можливість на відповідному рівні користуватися послугами опікунських установ, які забезпечують захист, реабілітацію, а також соціальне і психологічне стимулювання в гуманних і

безпечних умовах;

– люди похилого віку повинні мати можливість користуватися правами людини і основними свободами, перебуваючи в будь-якій установі, що забезпечує дах, догляд або лікування, включаючи повну повагу до їх гідності, переконань, потреб і особистого життя, а також права приймати рішення щодо догляду за ними і якості їхнього життя;

– люди похилого віку повинні мати можливість вести гідний і безпечний спосіб життя і не піддаватися експлуатації та фізичному або психологічному насильству». Як бачимо, виходячи із їхнього широкого змісту, ці принципи повинні втілюватися не лише закладами системи соціального обслуговування та соціальних допомог, але бути засвоєними та реалізованими усіма органами державної влади та місцевого самосуправління, які тим чи іншим чином можуть брати участь у житті літніх людей [29].

У Європі (особливо це притаманно скандинавським країнам) досить давно почали шанувати літніх людей, з часом цю традицію пререйняли у США. А, починаючи з 1991 року, 1 жовтня щорічно відзначається як Міжнародний день осіб похилого віку, проголошений на 45 сесії Генеральної

1999 рік був оголошений Міжнародним роком літніх людей, одним із напрямків інформаційної кампанії якого була рішучість звернути увагу світового співтовариства на те, що дотримання здорового способу життя протягом усього існування людини, починаючи з її дитинства, сприятиме здоровій старості. Саме цього року Всесвітня асамблея охорони здоров'я на своїй 52 сесії в резолюції «Активність – шлях до довголіття» звернула увагу на важливість пропаганди активного та «здорового» старіння й закликала держави-члени виявити більшу занепокоєність та здійснити необхідні заходи, щоб досягти якнайвищого можливого рівня здоров'я та добробуту для похилих людей, кількість яких зростає.

Після закінчення періоду дії Віденського плану дій у 2002 році Генеральною Асамблеєю ООН був прийнятий новий міжнародний документ - Мадридський міжнародний план дій з проблем старіння, у якому відзначалося

прогнозоване зростання у глобальному масштабі частки осіб віком старше 60 років у період до 2050 року аж до 21 відсотка .

У деяких розвинених країнах і країнах з перехідною економікою число літніх людей уже перевищує число дітей, а народжуваність впала нижче рівня, необхідного для простого відтворення населення [29].

До 2050 року в деяких розвинених країнах число літніх людей буде перевищувати число дітей більше, ніж у два рази. «Подібні глобальні демографічні зміни не тільки сильно відіб'ються на всіх сторонах індивідуального, общинного, національного та міжнародного життя, а й перетворять всі аспекти людського буття: соціальні, економічні, політичні, культурні, психологічні та духовні», – зазначається у документі.

Планом визначені пріоритетні напрямки:

- участь літніх людей у розвитку; забезпечення охорони здоров'я і добробуту в похилому віці;

- забезпечення сприятливих і позитивних умов для людей всіх вікових груп. Безпека людей похилого віку значною мірою залежить від прогресу в вирішенні цих трьох завдань. Пріоритетні напрямки були розроблені для того, щоб направити діяльність з розробки політики та її здійснення на досягнення конкретної мети успішної адаптації до умов старіючого світу, в якому успіх визначається поліпшенням якості життя літніх людей і стійкістю різних механізмів, як формальних, так і неформальних, від яких залежить добробут людей протягом усього життя».

Питаннями гарантування прав осіб похилого віку особливо опікуються в європейському регіоні. Комісар з прав людини Ради Європи висловив занепокоєність щодо того, що люди похилого віку стикаються з дискримінацією, соціальною ізоляцією та економічною маргіналізацією через низькі пенсії, також вони більш уразливі до зловживань і насильства, зокрема, і з боку власних родичів. Через те, що іноді у літньому віці відбуваються когнітивні порушення, в результаті котрих людина втрачає таку необхідну автономію, натомість, її потреба у догляді все збільшується [29].

В розвинутих державах період після виходу на пенсію часто називають «третьім віком», бо він сприймається саме як час, коли людина користується законним правом на нові враження, присвячуючи свій час подорожам, хоббі, культурним подіям, одержує освіту. Варто згадати Меморандум про безперервну освіту Європейського Союзу, у якому наголошується на важливості активного залучення людей «третього віку» до навчання з метою їхньої адаптації до умов життя, що стрімко змінюються, для набуття нових або підвищення існуючих професійних навичок. Саме представники цього віку – громадяни економічно розвинутих країн – найбільш активно подорожують, відвідують різноманітні мистецтвознавчі курси, організують власні клуби, спілки, займаються творчістю. Європейські науковці останнім часом виділяють ще й «четвертий вік» – благородну, неквапливу, шановану старість. Він настає в період, коли людина вже не може активно подорожувати, займатися улюбленим хоббі, але все же є джерелом мудрості, духовності та хранителем традицій. Це вік приблизно від 75 до 90 і старше років. За медичною термінологією категорія «довгожитель» застосовується, як правило, до осіб віком від 90 років і старших. У Європі, Україні, США та багатьох інших державах для визначення періоду, коли настає старість, користуються категорією «пенсійний вік». Від нормативно встановленого віку виходу на пенсію відраховується період так званого «похилого віку» [29].

Для України, відповідно, це вік від 60 років та старший, але до категорії осіб, що потребують посиленої уваги з боку держави з метою соціального захисту, включають також чоловіків та жінок, які молодше зазначеного віку, на 1,5 – 2 роки. Статистика говорить, що частка людей віком 60 років і більше у нашій державі становить понад 21 відсоток і є однією з найвищих у світі (за оцінками експертів Україна входить до 30 «найстаріших» країн світу). Звичайно, за таких умов важливе уважне ставлення різноманітних державних та недержавних інституцій до проблем забезпечення гідного життя особам похилого віку та надання допомоги членам їхніх сімей.

У щорічній доповіді за 2019 р. Уповноваженого Верховної Ради України

з прав людини Людмили Денисової зазначалося, що до Уповноваженого за цей рік надійшло 3 246 повідомлень щодо порушення прав людини в сфері соціального захисту, здебільшого йшлося про порушення прав громадян на пенсійне забезпечення, також згадувались порушення права на достатній життєвий рівень, отримання пільг та відповідного статусу, забезпечення права на житлову субсидію. За висновками Уповноваженого права громадян на достатній життєвий рівень й належний соціальний захист не забезпечуються внаслідок низки невирішених проблем, серед них – невідповідність пенсійних ті інших соціальних виплат фактичному розміру прожиткового мінімуму. При інфляції та постійному зростанні цін на товари й послуги, зокрема житлово-комунальні, розмір пенсійного забезпечення не забезпечує громадянам достатнього життєвого рівня, що гарантовано статтею 48 Конституції України. Крім того, досі неврегульоване на законодавчому рівні питання щодо зарахування до складу страхового стажу особи того періоду роботи, за який не було сплачено страхового/єдиного соціального внеску з вини роботодавця. Проблема заборгованості зі сплати страхових внесків є особливо гострою саме по ліквідованих підприємствах без визначення правонаступника [29].

Проблема, на яку владі необхідно звернути увагу, полягає в необхідності ремонту та реконструкції житла самотніх літніх людей. У сучасних умовах в Україні, такі витрати зазвичай непосильні для осіб похилого віку, і, отже, вимагають створення відповідних програм підтримки. На наш погляд, найбільш доцільною буде зосередити цю роботу на рівні місцевих громад шляхом реалізації програм місцевого самоврядування.

Певна частина старшого населення потребує медичного обслуговування в домашніх умовах або в стаціонарних закладах, оскільки має обмежену рухливість і залежить від стороннього догляду. Зміцненню системи соціальних виплат, призначених для осіб, які надають догляд немічним літнім людям, сприяє пом'якшення цієї проблеми [29].

В Україні державна соціальна допомога на догляд призначається відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які

не мають права на пенсію, та інвалідам». Згідно цього закону, декільком категоріям пенсіонерів (інвалідам війни, ветеранам війни, малозабезпеченим пенсіонерам та іншим) надається право на отримання соціальної допомоги, розмір якої становить від 15 до 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, залежно від категорії.

Додатково, в Україні існує ще один вид соціальних виплат, спрямованих на підвищення рівня турботи про літніх людей. Це допомога особам, які проживають разом з інвалідом I чи II групи, який має психічний розлад і потребує постійного стороннього догляду згідно з висновком медичної комісії. Розмір такої допомоги визначається як різниця між трьома прожитковими мінімумами на кожного члена сім'ї та середньомісячним сукупним доходом сім'ї за попередні шість місяців, але не перевищує прожиткового мінімуму на одну особу на місяць.

Отже, можемо зазначити, що в Україні будується система допомоги літнім хворим пацієнтам, яка не обмежується просто програмою "доживання", а насправді спрямована на створення програми активного життя, що максимально задовольняє індивідуальні потреби кожної людини. Важливим завданням соціальної держави щодо забезпечення прав людей похилого віку є організація їх активного та довгого життя. Окрім традиційної соціальної допомоги особам, які втратили здатність до самообслуговування та надаються стаціонарно або вдома, в останні роки в Україні розвивається система організації здорового та активного довголіття [29].

Зокрема, у січні 2018 року Уряд схвалив Стратегію державної політики щодо здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. Ця стратегія спрямована на виконання положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Мадридського міжнародного протоколу з питань старіння, а також на створення сприятливих умов для здорового старіння та активного довголіття, адаптації суспільства до демографічного старіння і забезпечення рівних можливостей для людей будь-якого віку.

Для розвитку цієї Стратегії був розроблений та затверджений план дій, який передбачає стимулювання продовження трудової діяльності і забезпечення гнучкого режиму робочого часу для літніх працівників, підтримку їхньої волонтерської діяльності;

- поліпшення умов праці з метою запобігання скороченню періоду трудової діяльності та погіршенню стану здоров'я працівників;

- сприяння ініціативам щодо обміну досвідом та знаннями поміж поколіннями, розширення можливостей для передачі накопиченого досвіду;

- формування політики навчання протягом усього життя з метою залучення громадян похилого віку до участі в освітніх процесах, розширення можливостей оволодіння новими професійними та загальноосвітніми навичками, зокрема у сферах сучасних комунікацій, комп'ютерної та інформаційної грамотності;

- сприяння ресоціалізації громадян похилого віку у життя громади; заохочення до здорового способу життя осіб усіх вікових груп як умови здорового старіння та активного довголіття, у тому числі сприяння фізичній активності громадян похилого віку;

- підвищення рівня поінформованості громадянського суспільства щодо здорового старіння та активного довголіття, якості життя у похилому віці, профілактики захворювань та надання геріатричної допомоги, формування у громадян похилого віку, їх родичів, помічників/доглядальників навичок збереження здоров'я та догляду за хворими;

- передбачення в системі підготовки та післядипломної освіти медичних і соціальних працівників вивчення питань надання різних видів геріатричної допомоги, забезпечення активного довголіття та гідної якості життя в похилому віці та інші заходи, спрямовані на забезпечення максимально високої якості життя старшого покоління.

Серед питань, які варто включити до порядку денного в нашій державі, важливо враховувати моніторинг діяльності установ соціального обслуговування, державних і комунальних органів, а також фізичних осіб, які

надають соціальні послуги, з метою забезпечення прав осіб похилого віку, зокрема, гідного життя. Враховуючи основний принцип гарантування людської гідності, ми сподіваємося, що соціальне законодавство України, що стосується прав і свобод старших людей, буде продовжувати розвиватися у напрямку забезпечення їм гармонійного та активного життя, яке вони, безумовно, заслуговують [29].

Отже, для того, щоб суспільство могло конкурувати в сучасному світі, незалежно від його організаційної форми, необхідно залучати до активної діяльності всіх своїх громадян, включаючи людей похилого віку. Фахівці відзначають, що активна діяльність, особливо інтелектуальна, сприяє тривалому збереженню особистості. При цьому комунікація і духовність виступають як якісні характеристики свідомості і є результатом життєдіяльності людини.

1.3. Соціальна робота з людьми похилого віку в Україні

У нашій країні соціальна робота – молода професія (з точки зору сучасних критеріїв та вимог), яка стрімко розвивається. Ще двадцять років тому ми тільки мріяли про те, як було б доречно запросити якогось відомого актора представляти благодійні проекти. От би соціальну рекламу на телебаченні зробити, або у місті банер розмістити та інші нариси до наших мрій. А зараз соціальні фонди представляють відомі артисти, на телеканалах у прайм-тайм збирають пожертви на соціальні проекти, банери, що закликають піклуватися про батьків зустрічаються на вулицях країни. Це значний прорив тієї тенденційності у професії соціального працівника, яка складалася десятиліттями до цього [33].

Відповісти на питання, який він сучасний представник соціальної роботи, непросто. Склався образ благодійника (а він теж не чужий соціальній сфері), але також сформувався й образ невгамовного організатора власного соціально орієнтованого бізнесу. Соціальний працівник храму або представник державної бюджетної установи – всі ці люди є суб'єктами

соціальної діяльності, представниками соціальної сфери.

Для соціальної роботи рішуче не підходять з точки зору професійних задатків чи якостей – люди, орієнтовані виключно на себе. Тому що соціальна робота – це постійна робота-спілкування, це розворот в бік Іншого. Важлива якість соціального працівника – вміння рефлексувати, оцінювати себе, свою поведінку, почуття. Дані якості необхідні, щоб через свої почуття навчитися розуміти інших людей і спромогтися правильно їх зорієнтувати, надавати їм необхідну допомогу [33].

Сучасні тенденції у сфері обслуговування торкнулися і соціальної роботи. Все більше процесів автоматизуються, комп'ютери витісняють людину. Чи помічали ви, коли вам потрібно проконсультуватися з фахівцем, а автомат маршрутизує ваші дії, ви чекаєте, коли ж на іншому кінці дроту з'явиться людина? «Менеджеризм» проникає і в соціальне служіння [33].

Для соціального працівника організувати допомогу іншій людині – це інтелектуальна задача, яка потребує вирішення питання: як не засуджувати своїх підопічних? Засудження, скоріше, може спіткати людину, яка несподівано зіткнувся з незнайомими для неї сторонами життя інших людей [33].

Крім того, безпосередню допомогу людям, які перебувають у кризовій ситуації, надають не всі соціальні працівники. В системі охорони здоров'я теж не всі лікарі працюють на швидкій допомозі, є й інші, не менш важливі напрямки.

Так і соціальна робота повинна займатися в першу чергу попередженням соціальних проблем. Основне завдання фахівців із соціальної роботи – навчитися піклуватися про те, щоб люди не відчували потреби, тому засуджувати можна лише себе за непрофесіоналізм [33].

В Європі та Америці підготовка соціальних працівників відрізняється в залежності від того, для яких організацій і для якої діяльності готують фахівців.

Багатьом людям, які опинилися в біді, доводиться спілкуватися з

соціальними працівниками. Хто ці фахівці, чим вони займаються, і яку допомогу вони можуть надати тим, хто потребують підтримки? Соціальний працівник це людина, яка на професійній основі надає допомогу окремим категоріям громадян, які не можуть в повній мірі подбати про себе самостійно. Завдяки допомозі таких фахівців літні люди, інваліди, діти-сироти, багатодітні сім'ї та інші, постраждалі з різних причин, групи населення можуть отримати необхідну підтримку [33].

Якщо соціальний працівник хоче побудувати успішну кар'єру, то йому вкрай важливо розвивати навички фокусування на завданнях, швидкість реакції, уважність до дрібниць і хороша пам'ять вкрай важливі. Соціальні працівники вивчають проблеми осіб з обмеженими фізичними можливостями; пенсіонерів, людей похилого віку та самотніх людей. Багатодітним малозабезпеченим сім'ям, бездомним, жертвам насильства, біженцям; алко-, нарко- залежним та їх сімейному оточенню; сім'ям, які з різних причин опинилися в складних життєвих обставинах, і не можуть їх подолати самостійно надають професійну підтримку (правову, психологічну, моральну), консультують їх з різних питань, забезпечують комунікацію з відповідними державними і муніципальними організаціями. Займатися соціальною підтримкою можна, працюючи: в держструктурах (управління праці та соціального захисту, служби зайнятості, пенсійні фонди, пенітенціарні органи); у комунальних установах (дитячі будинки, притулки, центри соціального обслуговування, реабілітації та ресоціалізації); в благодійних та громадських організаціях; приватним консультантом. Залежно від місця роботи перелік функцій фахівців може сильно відрізнятись. Одні в основному займаються прийомом відвідувачів і оформленням їм необхідних соціальних виплат, інші працюють безпосередньо «в полі», відвідуючи підопічних за місцем їх проживання і надаючи найрізноманітніші послуги [33].

До основних обов'язків соціальних працівників можна віднести: виявлення людей або сімей, які у зв'язку зі складними життєвими обставинами потребують допомоги; надання їм відомостей про їхні права та про структури,

які можуть надати необхідні послуги; сприяння в складанні документів; допомога у вирішенні побутових питань (приготування їжі, прибирання в будинку, придбання медикаментів, оплата житлово-комунальних послуг); різні види терапії, особливо для дітей (музична, арт-терапія); надання соціальних послуг (психологічна підтримка, налагодження комунікації з родичами, правове консультування); регулярне відвідування клієнта відповідно до затвердженого графіка; складання звітності тощо [33].

Соціальний працівник повинен мати базові знання психології та медицини, а також бути ознайомленим з нормативно-правовою базою. Важливо вміти виявити проблему, чітко її ідентифікувати і визначити, які органи допоможуть вирішити її найбільш ефективно. Професія соціального працівника підходить тим, хто відкритий для спілкування з людьми, готовий співпереживати та допомагати іншим. Більшість працівників в цій сфері є жінками, оскільки вони можуть краще розуміти проблеми людей. Спеціаліст, який займається цією роботою, повинен мати такі особисті якості: відповідальність і порядність, тактовність і комунікабельність, розвинену інтуїцію і вміння слухати, організаторські здібності, компетентність у різних питаннях, а також вміння обрати оптимальний варіант розв'язання проблеми [33].

В даному виді діяльності важливо дотримуватися професійної етики, конфіденційності персональних даних клієнта, вміти вибудовувати взаємини всередині сім'ї і направляти її внутрішні резерви на рішення проблеми.

До мінусів професії можна віднести низьку зарплату, складні категорії населення, з якими доводиться мати справу, ризик підхопити інфекційне захворювання, психологічні перевантаження. Професія соціального працівника не відноситься до числа високо оплачуваних, нерідко ця робота є покликанням людини.

За даними сайтів з пошуку роботи, середня зарплата соціального працівника найменша в Україні: 5 067 грн в місяць. У наш час потреба в соціальних працівниках дуже велика, і в найближчі десятиліття вона не

зменшиться. Якщо всіляку продукцію все більше випускають автоматизовані верстати, то з людиною, що має життєві проблеми, зможе працювати тільки кваліфікований фахівець [33].

Люди зрілого віку – опора для молодих. Адже вони – живі носії цінного досвіду, знань і любові. Гете називав цей період життя – золота жнива [33].

Кращий спосіб уникнути старості, зберігати розум і здоров'я – бути активним, збирати враження, відчувати почуття і постійно пізнавати нове. Це єдиний, але цілком доступний спосіб! Жити і відчувати – це означає постійно заряджати свій акумулятор! [33].

Організація дозвілля для літніх людей є складною проблемою, особливо після виходу на пенсію. Важливо, щоб у цього періоду людина мала можливість для подальшого розвитку, дружнього спілкування з ровесниками, самореалізації і фізичної активності. Зазвичай організацією дозвілля пенсіонерів займаються відділи культури районів, міст і областей. Кожен район має свій набір гуртків і курсів, більшість з них безкоштовні. У багатьох місцях працюють спортивні секції, включаючи класичну лікувальну фізкультуру для літніх людей, але також є цікавіші активності, такі як настільний теніс, більярд, школа східної гімнастики, йога для літніх та гуртки фінської ходи. Будь-хто, хто бажає, може записатися до цих секцій, попередньо проконсультувавшись з місцевим терапевтом і отримавши довідку про свій стан здоров'я [33].

Крім того, існують недержавні благодійні організації, де пенсіонери можуть безкоштовно обстежити свій фізичний стан, отримати рекомендації щодо правильного харчування та здорового способу життя і пройти курс оздоровчої та лікувальної фізкультури. У програмі занять – хода, оздоровчий біг, вправи для зняття втоми, дихальні вправи, вправи з гімнастичними снарядами, самомасаж, гімнастика, елементи йоги, пілатесу і навіть фітнес-дансу. Заняття проводять тренери в захоплюючій формі [33].

Один зі способів забезпечити соціалізацію літнього родича та допомогти йому позбутися постійного відчуття самотності - навчити його

користуватися комп'ютером та Інтернетом. У сучасному світі незнання комп'ютера є однією з причин, що створює пропасть між літніми людьми та сучасним життям. Але це не вина пенсіонера, оскільки в його молодості не існувало таких пристроїв. Однак це не так важко, як здається, якщо є бажання навчитися. У Школі третього віку, яка, на жаль, існує переважно у великих містах України, проводяться курси комп'ютерної грамотності для пенсіонерів. Програма спеціально адаптована для людей похилого віку. Викладачі вчать слухачів користуватися Інтернетом, завантажувати фільми та електронні книги, копіювати фотографії з телефону на комп'ютер, використовувати електронну пошту, Skype, редагувати тексти, створювати таблиці та презентації. Крім того, вони можуть навчитися купувати квитки в театр або на поїзд через Інтернет, сплачувати комунальні платежі, не виходячи з дому. Під час навчання також проводяться лекції з питань Інтернет-безпеки: як уникнути шахрайства та не заразити комп'ютер вірусами. Навчання не обмежується лише основами роботи на комп'ютері - є навіть курси фотошопу та інших графічних програм [33].

Один з основних різновидів дозвілля для пенсіонерів – рукоділля. Поряд з такими звичними видами, як в'язання гачком і вишивання, представлені і досить модні і цікаві напрямки. Наприклад, курси флористики, шиття з клаптиків, створення прикрас та аксесуарів з різних матеріалів. Такі випадки на сьогодні поодинокі і дуже важливо про них розповідати – таким чином з'явиться можливість урізноманітнити вільний час людини похилого віку [33].

Ще один популярний напрям – музика і танці. Як правило, на базі Центрів працюють вокальні гуртки, хорові студії і різноманітні танцювальні клуби. Цікавими є й творчі майстерні, пов'язані з літературою, поезією і театром.

Вивчення іноземних мов – річ не просто цікава і корисна у побуті: на думку лікарів це тренування пам'яті і когнітивних здібностей. Мовні курси є при багатьох центрах соціального обслуговування та при деяких приймальних муніципальних утворень [33].

В Україні також існують громадські ініціативи, спрямовані на залучення пенсіонерів до активного життя. В країні вже запроваджені волонтерські програми навчання літніх людей з можливістю подальшого працевлаштування за посередництвом бізнесу. Проте, виявляється, що багато пенсіонерів відмовляються від роботи після навчання, хоча спочатку показували інтерес до нього. Деякі з них сумніваються у своїх здібностях, але для більшості вони просто бажають спілкування. Тому вони зупиняються на етапі лекцій і занять з психологами. Третій вік може бути чудовим періодом життя, якщо людина має забезпечення, багатий досвід і знання, а також є здатність до сприйняття нових вражень і змін. Ставлення до цього періоду і оточуючих змін має велике значення. Крім того, важливо зберігати зв'язок з "однодумцями", ділитися своїм досвідом, слухати інших, обмінюватися ідеями, знаходити нові інтереси і можливості. Наразі важливо, щоб спостереження волонтерів стали основою для більш глибокого вивчення того, що насправді допомагає людям похилого віку відчувати повноту життя [33].

Якщо дивитися в масштабах країни, то проектів, спрямованих на допомогу старшому поколінню, ще зовсім недостатньо. Але головне, що в суспільстві вже є розуміння необхідності відмови від стереотипів, несправедливо залишати людей старшого віку за бортом сучасних знань, треба допомагати їм розвиватися. І про це варто подбати вже зараз, адже молодість і зрілість, на жаль, не вічні. Після них, якщо пощастить, завжди приходить старість. Старість в Україні має безліч зовнішніх і внутрішніх ризиків. В основному соціокультурні чинники є джерелом ризиків для літніх людей [33].

Сучасне суспільство, а не вік, виключає старих людей з економічних, політичних, культурних процесів. Замовлення держави на соціальний і культурний потенціал літніх невеликий. Основними детермінантами соціокультурного виключення похилого віку є відсутність зовнішніх і внутрішніх умов для прояву життєвої активності. Тільки особисті зусилля самих людей похилого віку у збереженні і розвитку духовного та фізичного здоров'я здатні змінити ситуацію і створити умови для благополучного

старіння як чоловіків, так і жінок. Необхідно нове, позитивне для суспільного сприйняття прочитання і перевизначення старіння, з урахуванням дедалі більшої тривалості життя, нових умов праці, комунікації, дозвілля, сімейних відносин, способів самореалізації [33].

Отже, аналіз теоретико-методологічних засад дослідження соціального захисту людей похилого віку дозволяє зробити такі загальні висновки.

По-перше, дослідження геронтології як систематизованого знання про особливості життєдіяльності літніх людей розкриває проблему «соціальних ризиків», зокрема «соціального виключення» пожилого населення, а також необхідність формування соціального капіталу як накопиченого досвіду старшого покоління, який має важливе значення для розвитку національної культури і духовності. Досліджено також роль комунікації як важливого елемента життя літніх людей у процесі набуття нових значень на етапі третього віку. Крім того, виявлено основні параметри «активного старіння».

По-друге, вивчення світових здобутків системи соціального захисту представників похилого віку дозволяє стверджувати, що проблема соціально-демографічної кризи має цивілізаційний характер. У зв'язку із чим останні десятиліття ООН ініціює цілий ряд міжнародних конгресів, конференцій та різних програм, метою яких є популіризація поваги, турботи та небайдужості до людей похилого віку. Особливе місце у діяльності міжнародних організацій посідає розвиток соціального проектування щодо вирішення проблем літніх людей. Вивчаються основні напрями, функції соціальних проектів та надається широкий суспільний резонанс засобами медіа [33].

По-третє, вивчення специфіки організації соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні надає можливість встановити, як динаміку зростання самих проблем, так і реформаційні тенденції у розвитку цієї сфери соціального піклування. Так зокрема нами розглянуті форми організації соціального захисту, освітні програми для людей третього віку, дозвілєві проекти тощо. Окремої уваги потребує підготовка фахівців із соціальної роботи, професійно підготовлених до особливостей комунікації, турботливого ставлення та

варіативності у наданні допомоги задля забезпечення повноцінного життя людини на етапі її похилого віку [33].

Отже, підбиваючи підсумок, можна стверджувати, що організація соціальної роботи з людьми похилого віку є значущою. Адже соціальні працівники повинні налагодити свою діяльність таким чином, щоб ця група суспільства відчувала вдячність. Це завдання не є легким, оскільки вимагає не лише знань, але й потребує підтримки та любові, які соціальні працівники отримують зсередини.

Висновки до першого розділу

У першому розділі розкриті теоретичні засади дослідження соціальної роботи з людьми похилого віку.

Встановлено, що важливим фактором у роботі фахівця соціальної сфери з людьми похилого віку є професійна компетентність.

Професійна компетентність – це якість фахівця, що характеризує уміння вирішувати професійні проблеми з використанням знань, досвіду, тобто відношення до професійної діяльності, та включає мотиваційну, інформаційну і операційну складові; готовність до самоосвіти в професійному середовищі для постійного підвищення кваліфікації.

Щодо підготовки фахівців у соціальній сфері, це передбачає в першу чергу розвиток їх професійних та особистісних якостей. Ефективність виконання цієї ролі визначається рівнем професійної компетентності соціальних працівників.

Професійна компетентність – поєднання теоретичних знань та практичної готовності, які вказують на професійну якість особистості. Формування професійної компетентності у працівника соціальної сфери ґрунтується на основних методологічних тенденціях розвитку сучасної освіти.

Професійна діяльність працівника в соціальній сфері базується на взаємодії між людиною та людиною. Це вимагає, щоб майбутні працівники

соціальної сфери розвивали навички інтерактивного спілкування та ефективної міжособистісної комунікації з різними сторонами, включаючи клієнтів, особистості, які мають важливе значення для клієнтів, колег та представників різних соціальних інститутів.

Найважливішим чинником, який впливає на працездатність з людьми є соціальна компетентність. Соціальна компетентність фахівця соціальної сфери включає в себе широкий спектр знань про соціальну реальність і самого себе, складних соціальних вмінь і навичок взаємодії, гнучкість поведінки в соціальних ситуаціях та здатність досягати цілей у соціальних взаємодіях. Вона також передбачає розвиток соціально значущих і професійно важливих якостей, і їх інтеграцію для швидкої і адекватної адаптації у соціумі.

Вивченням процесу старіння займається наука геронтологія. Геронтологія є галуззю, що займається вивченням соціальних, психологічних та біологічних аспектів старіння, його причин та стратегій боротьби з ним. Геронтологія цікавиться феноменом старіння, процесами, що супроводжують старіння, тривалістю життя та способами життя, які сприяють досягненню «поважного» віку.

Соціальна геронтологія – наука, що досліджує та вирішує соціальні проблеми, пов'язані з демографією, економікою, етнічністю, політикою, психологією та побутом людей похилого віку. Геронтологія вивчає взаємодію між літніми людьми та суспільством.

Робота соціального працівника з людьми похилого віку має велике значення. Соціальні працівники повинні налагодити свою діяльність таким чином, щоб ця група суспільства відчувала визнання і вдячність. Це завдання не є простим, оскільки вимагає не лише наявності знань, але і навичок.

Отже, для досягнення професійної майстерності в своїй галузі, необхідно пройти навчання та отримати вищу освіту, а також продовжувати постійно поглиблювати свої знання. Це можна зробити шляхом активної участі в різноманітних заходах, таких як: конференції, тренінги, симпозіуми, вебінари та інші.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

2.1. Особливості реалізації потреб людей похилого віку

У різних концепціях та практиках функціонування системи пенсійного забезпечення країн світу переважно розглядається 60–65 років як головна позначка досягнення похилого віку. Її вважають початком старості. Відповідно до директив, що опублікували свого часу Організація Об'єднаних Націй (ООН) та Міжнародна організація праці (МОП), людьми похилого віку вважаються особи, які досягли 60 років і старші за них. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) пропонує власне визначення вікових меж похилого віку. Згідно з цією класифікацією, до людей похилого віку відносять генерацію осіб старшого віку (60+): 60 – 74 років – літні; 75–89 років – старі; 90 років і старші – вважаються довгожителами [13].

Законом України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» передбачено враховувати такі особи, що вже досягли пенсійного віку, а також тих, яким залишилося не більше як вісімнадцять місяців до досягнення цього віку, та тих, яким до досягнення цього віку залишилося не більш як вісімнадцять місяців. Це визначення досить умовне, бо почати отримувати пенсійні виплати представникам різних професій і соціальних груп можна у віці, який значно різнитиметься між собі подібним. Однак, з ракурсу осмислення соціальних проблем і потреб людей похилого віку у нашій країні, його вживання нам здається доцільним [13] (Додаток А).

У соціології віку вживаються такі поняття як «люди похилого віку», «громадяни похилого віку», «літні люди», «люди старшого віку», «старша вікова група» та ін. Науковець Т. Голубенко доводить, що в Україні термін «людина похилого віку» стійко асоціюється з віком виходу на пенсію, який згідно ЗУ «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування

пенсійної системи» від 8 липня 2011 року становить 60 років.

Традиційно «похилий вік» вважався хронологічною частиною життя, яка мала переважно негативне забарвлення як для самого індивіда зокрема, так і стосовно суспільства у цілому, особливо тоді, коли частка молодих людей здатних утримувати набагато старших утриманців, неухильно зменшувалася.

Педагог Т. Коленіченко запропонувала авторську дефініцію поняття «людина похилого віку» – це особистість, яка пройшла періоди розвитку та знаходиться на завершальному етапі свого життя, коли відбуваються зміни на фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях». Особливої уваги заслуговують наукові напрацювання М. Житинської, яка констатувала, що термін «людина похилого віку» застосовується щодо вікового періоду в межах від 60 до 75 років. Його змістовими критеріями є: поступове припинення професійної діяльності, вихід на пенсію та збереження при цьому достатнього рівня функціонування психологічних, когнітивних та фізіологічних складових. Саме у цей період (третій вік) для багатьох осіб похилого віку відновлюються можливості для самореалізації, свободи та творчості, тому загострюється потреба в соціально-педагогічній підтримці [13].

Дослідниця О. Комарова уточнила характеристики осіб похилого віку як особливої соціально-демографічної групи населення, вікова межа якої починається з 50 років. «В першу чергу, вони є колишніми учасниками трудових відносин і сучасними отримувачами соціальних трансфертів. В другу чергу, з часом в цих людей відбуваються вікові, фізіологічні та психологічні зміни. В третю чергу, люди похилого віку мають певні специфічні соціально-економічні, духовні потреби та право на їх задоволення. В четверту чергу, вони прагнуть до ресоціалізації після зміни соціального статусу зайнятості. В п'яту чергу, незважаючи на те, що в минулому ця категорія людей створювала значний соціальний, виробничий, науково-технічний та інтелектуальний потенціал держави, більшість з них є малозабезпеченими та потребують соціальної підтримки зі сторони суспільства і держави» [13].

Сучасний етап розвитку українського суспільства можна окреслювати не лише непростю економічною і політичною ситуацією, його сміло можна охарактеризувати і специфічним явищем руйнування надій та сподівань значної частини населення. Першочергово, це стосується людей похилого віку, які, отримавши статус пенсіонера, можуть брати участь у житті суспільства лише частково. Важливим є те, що у своєрідних умовах старше покоління у зв'язку з переоцінкою цінностей і досягнень доперевбудовного періоду часто відчують депривацію й розчарування: їхнє життя, їхня робота, їхні присвячені праці на користь суспільства дуже часто визнаються непотрібними. Зазначимо, що економічна ситуація України спонукає людей похилого віку активізувати свою позицію, продовжувати роботу і після досягнення пенсійного віку [13].

Особливе місце серед проблем літніх людей займають також проблеми «ейджизму», дискримінаційного ставлення до представників цієї вікової групи. Елементом вікової дискримінації є негативне ставлення до окремих осіб або груп на підставі їх віку, яке проявляється у готовності адекватно сприймати лише тих людей, критерій віку яких відповідає заздалегідь визначеному. Така готовність є результатом певних стереотипів, які повністю чи частково не відповідають дійсності, занадто узагальнені і не враховують її реалії. Повнота сутності стереотипізації щодо представників старшого віку полягає у невиправдано негативній установці. Недиференційовані та упереджені судження приписують усім без винятку людям похилого віку лише негативні якості, які знижують їх цінність для суспільства [13].

Україна відзначається несприятливим співвідношенням працездатного і непрацездатного населення. Частка людей серед представників другого віку становить понад 24%, а економічне навантаження працездатного населення людьми після працездатного віку досягло 411 осіб/1000 осіб, тоді як загальний коефіцієнт економічного навантаження – 723 утриманці/1000 осіб працездатного віку [13].

Демографічні процеси спричинили збільшення економічного

навантаження працездатного контингенту особами, які вийшли за межі працездатного віку сформували несприятливу (з точки зору потреб сучасної економіки) вікову структуру зайнятості процес проможного електорального кластера.

Дані Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України свідчать, що «чисельність платників внесків на пенсійне страхування становить 15,2 млн. осіб, а чисельність пенсіонерів – 13,8 млн., тобто вже сьогодні пересічний платник внесків фінансує 90,8% середньої пенсії, а в окремих регіонах і більше. При цьому частка пенсійних видатків у ВВП країни вже 15%, а рівень фіскального навантаження на платників страхових внесків залишається максимальним (33,2% для роботодавців та 2–5% для найманих працівників), що критично стримує зростання легальної заробітної плати, а отже, й бази стягнення страхових внесків. 79 Якщо в 1966 році частка населення пенсійного віку становила 15,9%, то в 2006 р. його чисельність збільшилася у 1,5 рази, а до 2046 року зросте до 35% загальної чисельності населення України. Згідно з прогнозними припущенням, до 2050 року населення пенсійного віку збільшиться на 2 млн. Через демографічні тенденції солідарна пенсійна система не здатна буде без бюджетної підтримки забезпечувати чинний рівень заміщення пенсіями втраченого заробітку та оптимальну диференціацію пенсій [13].

Підтримка людей похилого віку, на думку автора, здійснюється за допомогою ресурсів «мереж підтримки» волонтерства, держави, сім'ї, громади і суспільства у цілому. Кожен ресурс розглядається автором у процесі розкриття предмету дослідження. «У волонтерській діяльності під ресурсами розуміють все, що може бути задіяне для вирішення проблем клієнтів. Серед ресурсів волонтерського руху, перш за все, можна виокремити людські ресурси, оскільки волонтерами є люди, які на засадах добровільності беруть участь в роботі державних та громадських організацій». ООН прогнозує, що до 2025 року численність населення у світу зросте в порівнянні з 1950 роком утричі, а кількість людей літнього віку – у 6 разів тоді, як число старих людей

(старших 80 років) збільшиться в 10 разів [13].

За останні пів століття процес старіння населення у світі розгортається шаленими темпами. Зменшення його важливості може мати негативні наслідки для соціальної політики тієї чи іншої країни. Перш за все, виникає потреба у розширенні послуг соціальної підтримки людям похилого віку, їх медичного обслуговування, створенні умов та виділенні ресурсів для їх утримання. Тому впродовж останніх десятиліть активно розвивається волонтерська діяльність з підтримки соціально незахищених верств населення, включаючи людей похилого віку [13].

Останнім часом в Україні всебічного розвитку набуває волонтерська діяльність. Серед основних благодійних фондів і організацій, що займається допомогою людям похилого віку, варто виділити Карітас (від лат. «caritas» – милосердя, самовіддана безкорисна любов) – це міжнародна мережа благодійних організацій, що є конфедерацією 165 національних організацій. Ціль, що їх об'єднує – розвиток громадянського суспільства і солідарності, а також захист прав людини і діяльність в сфері соціальної політики.

Велику роботу за обсягами і масштабами для цієї категорії організовує і виконує товариство Червоного Хреста України. Задля дієвої допомоги нужденним Товариство започаткувало і реалізовує різноманітні численні програми. Найвідомішою з них є програма медико-соціальної допомоги людям похилого віку, що здійснюється за підтримки патронажної служби Товариства, яка налічує 3200 патронажних сестер. Щороку ці сестри милосердя допомагають вдома близько 350 000 самотнім громадянам похилого віку. У їх числі: 48 тисяч обмеженні в пересуванні, а близько 60 тисяч – інваліди війни та праці, учасники війни та ветерани праці, а також інваліди з дитинства [13].

Ресурси волонтерської допомоги залучає і державна система соціальних закладів і служб, де можна бачити такі спеціальні державні установи для людей похилого віку: територіальні центри з обслуговування самотніх непрацездатних громадян похилого віку – спеціалізована державна установа,

що може надавати за місцем проживання біля 40 видів послуг інвалідам, пенсіонерам, самотнім непрацездатним громадянам та іншим соціально незахищеним громадянам вдома, за умов стаціонарного, тимчасового та денного перебування, які спрямовані на підтримку їхньої життєдіяльності і соціальної активності[13].

Отже, можна стверджувати, що ресурси волонтерства активно використовуються як державними, так і недержавними організаціями. Для людей похилого віку проводяться багато заходів, семінарів, практикумів, проектів з активною залученістю волонтерів.

Серед цих програм слід виділити програми «Домашня опіка», з 2004 року реалізується на Закарпатті, «Милосердя» та ін. З кожним роком збільшується і кількість волонтерів, які можуть проходити навчальні курси у будь-якій благодійній, громадській, релігійній організаціях [13].

Особливості волонтерської діяльності з людьми похилого віку полягають у індивідуальному підході, виявленні інтересів і потреб, створенні умов для розвитку творчих здібностей і наданні допомоги, опіки та підтримки. Врахування проблем старіння є важливою складовою суспільства через те, що вони відображають не лише біологічні зміни, але й соціальні трансформації. Адаптація суспільства та економіки до характерних особливостей літнього населення вимагає також переосмислення ролі з визнанням потенційного внеску, який люди похилого віку можуть внести у процес розвитку суспільства. Проте пенсіонери в Україні та в інших країнах пострадянського простору є найменш соціально захищеними, тому їхнє незадоволення діями влади є більшим, ніж в інших державах, що, відповідно, сильніше відображається на результатах виборів[13].

Побудувати суспільство, прийнятне для всіх вікових категорій, виявилось важким завданням як для країн, що розвиваються, так і для високорозвинутих. Гасло «суспільство для людей різного віку», прийняте на другій Загальносвітовій асамблеї в Мадриді у 2002 р., підкреслює потребу визнання літніх людей паралельно фактором розвитку та його бенефіціаріями.

Кожна особа, незалежно 84 від віку, має не лише користуватися вже існуючими благами і надбаннями, а й робити свій внесок у суспільний розвиток в міру своїх можливостей, сил та бажання. Такі взаємопов'язані демографічні процеси, як поширення депопуляційних тенденцій та прогресуюче старіння населення, падіння народжуваності до надзвичайно низького рівня, особливо активізувалися саме в останні десятиліття. До того ж, як вважають експерти ООН, у випадку збереження наявних демографічних тенденцій у більш розвинених регіонах світу на найближчі 10–15 років, не виключено, що збільшення чисельності населення в них буде забезпечуватися виключно завдяки міграції. Прогнозоване зростання кількості мігрантів у регіонах навряд чи компенсує очікуване перевищення смертності над народжуваністю.

Ситуацію, що склалась нині в Україні, малоімовірно можна назвати сприятливою для втілення в життя основних принципів концепції «успішного старіння». Звичайно, окремі її складові частково реалізуються: так, люди похилого віку, як і решта населення, мають можливість активно брати участь у політичному житті суспільства й відстоювати свою громадянську позицію. Україна, як частина глобального світу, також входить до категорії країн, населення яких швидко старіє. Але внаслідок недостатнього рівня економічного розвитку та неефективності суспільних відносин, в Україні виникають серйозні виклики й загрози, які можуть мати значні негативні наслідки: збільшення економічного навантаження на працездатне населення, сповільнення оновлення інтелектуальної еліти й накопичення знань, науково-технічний прогрес, загострення соціальних проблем, падіння конкурентоспроможності країни в цілому та зниження рівня національної безпеки [13].

Отже, незважаючи на ґрунтовну юридичну базу соціального захисту людей похилого віку, його ключові аспекти потребують удосконалення до рівня міжнародних стандартів, чому можуть посприяти окреслені шляхи реформування системи соціальних послуг, які ставлять собі за мету де

інституціалізацію і створення розгалуженої мережі служб і закладів, що можуть надавати якісні послуги у громаді; залучення до надання соціальних 85 послуг недержавних організацій; наближення соціальних послуг до місця проживання; децентралізацію процесів управління, фінансування, розташування послуг; розширення можливостей людей похилого віку у виборі послуг та участі у зазначеному процесі; покращення якості соціальних послуг через вивчення потреб на індивідуальному рівні та в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць; впровадження технологій з покращення якості, серед яких моніторинг, оцінювання і контроль [13].

Станом на 1 січня 2020 року за даними Державної служби статистики в Україні частка населення віком 60 років і старше становить 23,9%. Ці отримані дані з комплексним демографічним прогнозом України до 2050 року, свідчать про те, що Україна за часткою населення віком за шістьдесят років ввійшла до тридцяти найстаріших держав світу, посівши 25–26-те місце. Дане питання привернуло увагу науковців України починаючи з 1980 року. Проаналізуємо дані цих досліджень, дотримуючись історичного принципу [13].

Українська дослідниця Н. Паніна у 1980 році досліджувала «Проблеми соціальної адаптації людей похилого віку до статусу пенсіонера», і вперше запропонувала соціологічний аналіз терміну «вікові рольові очікування», розкрила соціальні особливості вікової динаміки особистості та запропонувала гіпотетичну схему процесу соціальної адаптації, розроблену з врахуванням особистісно-рольового підходу до вивчення цього явища. Запропонована схема у якості основних компонентів соціальної адаптації до нового статусу включає такі соціальні компоненти як: відношення до ролі; нормативну модель; поведінку особистості, яка виконує ці ролі. Свою практичну діяльність науковиця Н. Паніна проводила м. Київ, кількість учасників становило 428 осіб пенсіонерів. Основний висновок, який впливає з дослідження полягає у тому, що соціальна адаптація людей похилого віку до статусу пенсіонера здійснюється стихійно і має мінливий характер. Рольова невизначеність позначається на формуванні ставлення до виходу на пенсію і

призводить до 127 пасивного стилю життя та невисокого ступеня задоволеністю життям і становищем пенсіонера після припинення роботи. Щоб попередити стихійність і цілеспрямовано регулювати процес соціальної адаптації, необхідно вживати такі заходи: удосконалення матеріально організаційної бази, яка забезпечує включеність пенсіонерів у різноманітні сфери соціальної життєдіяльності; формування у суспільній свідомості адекватних рольових очікувань до статусу пенсіонера; формування у індивідуальній свідомості позитивного відношення до виходу на пенсію, яка полягає у правильній оцінці цього періоду життя, усвідомлення суспільних і особистих потреб, інтересів, можливостей, розробка адекватних життєвих цілей і планів на майбутнє, мають займати надійне місце у системі суспільства [13].

Інша науковиця Н. Лавріненко, яка використала як статистичні дані, так і кількісні результати соціологічних опитувань (моніторингові дослідження Інституту соціології НАН України та дані Європейського соціологічного дослідження). Науковиця звертає увагу на те, що соціальна група пенсіонерів рідко стає предметом соціологічних досліджень. На жаль, соціологи дотримуються стереотипних уявлень про цю соціальну групу як про неперспективну та нецікаву для майбутнього країни. Але в сучасних спільнотах, коли після виходу на пенсію значна частина пенсіонерів живуть двадцять, тридцять і більше років, виникає завдання адаптації цих людей до мінливих соціально-економічних умов життя. Також актуальним є розроблення науково-обґрунтованої соціальної політики щодо цієї категорії населення [13].

У своєму дослідженні Н. Лавріненко узагальнила такі висновки. Пенсіонери є великою соціальною групою у складі населення України, яка потребує проведення спеціальної, науково-обґрунтованої соціальної політики щодо організації їхньої життєдіяльності з урахуванням нових реалій: збільшення тривалості життя, досягнень медичної науки у лікуванні захворювань, які є типовими для людей похилого віку, досвіду та досягнень

соціально-зорієнтованих країн у царині організації соціальної допомоги людям «третього віку».

Більшість пенсіонерів України живуть у складі розширених сімей, що є типовим для традиційних 128 суспільств. Цей феномен українського життя в умовах зубожіння значної частки населення має численні, в тому числі і негативні, аспекти. Половина пенсіонерів, які живуть у родинах із найнижчим доходом на члена сім'ї до тисячі гривень, перерозподіляють якусь частку своєї пенсії на користь родини. Тому проблема підвищення якості життя пенсіонерів – це комплексна проблема, тісно пов'язана із необхідністю поліпшення рівня життя всього населення країни, що передусім потребує підвищення вартості робочої сили. За умов нестачі матеріальних ресурсів для нормального життя значна частина пенсіонерів хотіла б мати додатковий зарібок. Цієї можливості бракує більш ніж третині пенсіонерів. Досвід країн із розвинутою економікою демонструє, що задіювати працездатне населення похилого віку економічно вигідно для різних секторів економіки [13].

В Україні, державі з низьким пенсійним забезпеченням, такий підхід може допомогти працездатним пенсіонерам пом'якшити проблему гідного рівня життя. У суспільній свідомості в Україні досі існує уявлення, ніби багатьом пенсіонерам матеріально допомагають діти, що не відповідає дійсності. Коли пенсіонери живуть окремо від своїх дітей, допомога з боку останніх – вкрай рідкісне явище. Навіть коли якийсь перерозподіл ресурсів на користь літніх людей відбувається у разі спільного проживання, це стосується тільки відносно благополучних у плані матеріального добробуту сімей. Зазначимо, що в умовах низьких доходів для більшості осіб похилого віку допомога з боку дорослих дітей унеможливується [13].

Українському урядові доводиться вдаватися до непопулярних дій стосовно підвищення пенсійного віку, що відповідає загальносвітовій тенденції; в цій царині економічні вимоги зазвичай не збігаються із мріями та настроями населення будь-якої країни [13].

Вагомий вклад у розгляд проблем людей похилого віку та їх

життєдіяльності зробила інша дослідниця Інституту соціології НАН України Р. Ануфрієва, яка вивчала інтереси у структурі життєдіяльності людей осіб старшого віку, зокрема проблеми адаптації в умовах глобальних суспільних змін, проблеми виживання, соціальне самопочуття, самотність як соціальну проблему, становище та стиль життя людей похилого віку. Дослідниця доводить, що «існують характерні особливості стилю життя та поведінки людей похилого віку. Передусім втрачається відчуття повноти життя, зменшується кількість і якість соціальних контактів, зв'язків з навколишніми людьми, суспільством загалом, іноді виникає самоізоляція, стан самотності.

У старшої людини виникають такі риси, як обачність, ощадливість, запасливість тощо. У людей похилого віку проявляються окремі риси характеру, які в молодому віці не були явними або були приховані: нервовість, сварливість, запальність тощо. Важливою умовою підтримки високого рівня активності й оптимістичного світогляду на заключному етапі життя є здатність особи чітко усвідомлювати та вирішувати проблеми, характерні для цього віку [13].

Отже, що старіння населення України відбувається не завдяки підвищенню середньої тривалості життя (як це відбувається у багатьох розвинених країнах), а як наслідок постійного скорочення рівня народжуваності та зменшення частки дітей. Тому вирішення цієї проблеми потребуватиме тривалого часу, і вже сьогодні вимагає впровадження в життя виваженої, науково обґрунтованої демографічної та соціальної політики держави.

2.2. Професійна діяльність соціального працівника з людьми похилого віку

Соціальний працівник – професійно підготовлений фахівець, який має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи та виконує різноманітні види соціальної роботи; людина, яка внаслідок своїх посадових і професійних

обов'язків надає всі (або окремі) види соціальної допомоги в подоланні людиною, сім'єю або групою людей [88].

При огляді актуальних проблем, з якими стикаються люди похилого віку, на жаль, не можна не визнати, що наявний рівень соціальної роботи та система соціальних служб в сучасній Україні не здатні впоратися з багатьма складнощами, що супроводжують життя цієї групи населення у нашому суспільстві.

Зі збільшенням тривалості життя зростає і період безпомічного існування людей похилого віку з різними хронічними і психічними захворюваннями. Люди похилого віку з порушенням повсякденних функцій становлять приблизно 60% усіх тих, хто звертається за допомогою у медичні та соціальні служби [13].

Для вирішення першочергових завдань обслуговування людей похилого віку необхідна наявність кваліфікованих кадрів соціальних працівників на всіх рівнях.

Однією з основних проблем, що стикаються люди похилого віку, є відчуття самотності, яке виникає внаслідок зменшення соціальних зв'язків після виходу на пенсію, віддалення від дітей та втрати друзів і родичів, а також постійного відчуття самотності, безглуздя та непотрібності свого існування [13].

У багатьох країнах частка осіб, які досягли пенсійного віку, вже наблизилася до максимальної величини. На п'ятдесятій сесії Генеральної Асамблеї ООН у березні 1995 р. для підготовки і проведення Міжнародного року літніх людей (1999) були виведені додаткові принципи соціальної роботи щодо цієї категорії людей що об'єднані у такі п'ять груп [13]:

1. Принцип групи «незалежність» має на увазі, що люди похилого віку повинні мати доступ до основних благ і обслуговування, можливість працювати чи займатися іншими видами діяльності, що приносить прибуток, брати участь у визначенні термінів припинення трудової діяльності, зберігати можливість участі у програмах освіти і професійної підготовки, жити в

безпечних умовах з урахуванням особистісних запитів, мати можливість проживати в домашніх умовах доти, поки це можливо.

2. Принципи групи «участь» відображають питання залучення людей похилого віку до життя суспільства й активної участі в розробленні і здійсненні політики, яка стосується їхнього добробуту, можливостей створювати рухи чи асоціації людей похилого віку.

3. Принципи групи «відхід» є основою при вирішенні проблеми забезпечення людини похилого віку доглядом і захистом з боку родини, громади, доступу до медичного обслуговування з метою підтримки чи відновлення оптимального стану та запобігання захворюванню, доступу до соціальних і правових послуг, користування послугами піклувальних установ і обов'язкового дотримання в соціальних установах прав людини та основних свобод, включаючи повагу гідності, переконань, а також права приймати рішення щодо догляду та якості життя.

4. Принципи групи «реалізація внутрішнього потенціалу». На ньому базується ідея, яка стверджує, що люди похилого віку повинні мати можливість для всебічної реалізації свого потенціалу, щоб їм завжди був відкритий доступ до суспільних цінностей у галузі освіти, культури, духовного життя і відпочинку.

5. Принципи групи «гідність» несуть ідею недопущення експлуатації, фізичного, психічного насильства стосовно людей похилого віку, забезпечення їм прав на справедливе до них ставлення незалежно від віку, статі, расової чи етнічної приналежності, індивідуальності чи іншого статусу, а також незалежно від їхнього трудового внеску [13].

Перераховані принципи мають на меті допомогти людям похилого віку жити повноцінним і вартою життя, забезпечуючи їм необхідні умови для підтримки або досягнення достойного існування. Отже, з урахуванням цих принципів і особливостей вікової групи, можна виділити три категорії завдань, що виникають на різних етапах життя: природно-культурні, соціально-

культурні та соціально-психологічні. Ці завдання є основою для практичної діяльності у сфері соціальної роботи.

Однією з особливостей ситуації, що склалась у нашій країні, є те, що «входження в старість» відбувається на фоні зниження рівня життя значної кількості людей. Люди похилого віку перші потрапляють в групу високого ризику, стають надто залежними від медичних, економічних послуг і особливо потребують соціально-психологічної допомоги.

Соціальна робота з людьми похилого віку багатопланова і багатоаспектна. Вона торкається таких сфер життєдіяльності, як здоров'я, фінанси, організація дозвілля, подолання криз, формування «Я-концепції», і тут вирішального значення для соціальних працівників набувають знання про психологічні особливості людей даного віку, їхні потреби та можливості [13].

Серед підходів, які запропоновані у сфері соціальної роботи з людьми похилого віку, варто відзначити концепцію «вибіркової оптимізації життєдіяльності людей похилого віку з компенсацією соціальних «амортизаторів». Ця концепція базується на визнанні різних процесів старіння: нормального, патологічного і оптимального. Організація соціальної роботи на основі цієї концепції включає три основні елементи. По-перше, селекція, яка означає пошук основних або стратегічно важливих аспектів життєдіяльності людей похилого віку, які були втрачені зі старінням. Це включає відповідність індивідуальних потреб реальності, що дозволяє індивідууму отримувати задоволення від повсякденного життя і контролювати його. По-друге, оптимізація, що передбачає пошук нових можливостей для людей похилого віку завдяки підтримці кваліфікованого соціального працівника, що допомагає оптимізувати якість і кількість їхнього життя. По-третє, компенсація, що передбачає створення додаткових ресурсів, що компенсують вікові обмеження у процесі адаптації, використання нових сучасних методів і технологій, які покращують пам'ять, компенсують втрату слуху та інші функції організму [13].

Робота з людьми похилого віку здійснюється на двох рівнях – це: 1) макрорівень (формування соціальної політики з урахуванням інтересів людей похилого віку, створення пенсійних та інших фондів підтримки, формування комплексної системи соціального страхування, медичного, психологічного та консультаційного обслуговування); 2) мікрорівень (вивчення умов життя людей похилого віку, рівня та якості надання їм соціальної допомоги).

Люди похилого віку мають право на повноцінне життя. І це стає можливим лише в тому випадку, якщо вони самі беруть активну участь у вирішенні питань, що їх безпосередньо стосуються. Важливу роль у вирішенні подібного роду завдань у нинішній час відіграють групи взаємодопомоги [13].

Групи взаємодопомоги – це невеликі, прив'язані до певного місця проживання групи, члени яких, маючи загальні проблеми, допомагають один одному. Такі групи, як свідчить практика, складаються з 5-7 осіб, які живуть поблизу і мають періодичні контакти.

Соціальна робота з людьми похилого віку допускає також використання трьох фундаментальних принципів: 1) вивчення індивіда в його соціальному середовищі; 2) розуміння психосоціального становлення та розвитку особистості як довічного процесу; 3) врахування соціокультурних чинників у формуванні та розвитку особистості.

Головне в роботі з людьми похилого віку – це залучення їх до «соціальної самодіяльності», яка багато в чому може розв'язати їхні проблеми. Така «самодіяльність» здійснюється на базі розроблення відповідних програм [13].

Основні цілі таких програм:

– надання людям похилого віку можливості принести користь своїм громадянам, немічним, хворим людям, інвалідам, самотнім, які потребують допомоги, і, надаючи допомогу іншим, заслужити повагу, відчутти задоволення від усвідомлення своєї корисності та можливості зробити життя іншого кращим;

– організація додаткових служб із людей похилого віку, які добровільно надають допомогу своїм ровесникам;

– використання досвіду і знань людей похилого віку для надання допомоги соціальним органам, дитячим садам, школам, адміністративним структурам шляхом консультацій; реалізація програми «Бабусі і дідусі, які приходять», у межах

якої люди похилого віку допомагають дітям із маргінальних сімей долати труднощі у навчанні;

– сприяння поліпшенню зв'язків між поколіннями, зближенню людей похилого віку і молоді, переданню життєвого досвіду, знань, навичок молодим, збереженню зв'язків людей похилого віку з установами, в яких вони працювали.

Соціальна робота з людьми похилого віку завжди розглядалась і розглядається як одна з найважчих сфер з психологічного погляду. Тому працівники соціальної сфери повинні мати всебічну підготовку щодо всіх аспектів життя людей похилого віку, розбиратися в багатьох психологічних, психопатологічних, соматичних та морально-етичних проблемах, що виникають у людей цього вікового періоду. Важливо розуміти, що населення похилого віку складається з різноманітних груп і має велику внутрішню різноманітність. Важливо не сплутувати всі ці групи людей похилого віку, а розглядати кожну групу з розривом не більше, ніж 5-10 років. Для прогнозування потреб у соціальному обслуговуванні та соціальній роботі необхідно аналізувати динаміку зростання чисельності людей віком від 75 років і старше, а не загальне збільшення числа людей віком від 55 років. Згідно з науковими дослідженнями, 80% осіб, які досягли віку 75 років, є найбільш безпомічними, і вони потребують повної зовнішньої допомоги та обслуговування [13].

Соціальна робота, як вид професійної діяльності, включає в себе соціальну роботу з людьми похилого віку. Оскільки наразі спостерігається зростання числа людей похилого віку в суспільстві, соціальна робота з цією

категорією є необхідною для їх повноцінного функціонування та запобігання розвитку економічних, побутових, психологічних та духовних проблем. Тому необхідно, щоб соціальна робота в даному напрямі розвивалась, вдосконалювалась та набувала більших обсягів, які охоплювали б усі сфери життєдіяльності людини похилого віку, а це дало б змогу підвищити активність даної вікової групи, зменшити їхню ізоляцію від суспільства та деградацію як суспільно корисних громадян, які можуть розвиватися. Саме тому соціальна робота має бути спрямована на підтримку, супровід, захист, допомогу та піклування про людей похилого віку [13].

Пояснюючи систему життєдіяльності людей похилого віку, важливо відзначити, що вони самостійно вибирають свій спосіб життя та сфери активності, зробивши такий вибір, який є найбільш прийнятним для них. Вони стають творцями свого власного стилю життя. Цей вибір визначає, як вони проводять свій вільний час, що їх цікавить і чим вони займаються. У цьому періоді життя перед людьми похилого віку стоїть вибір: жити у спогадах про минуле або спрямовувати свою увагу на сучасне життя та майбутнє, активно взаємодіючи зі світом навколо. Цей об'єктивний вибір допомагає їм позбутися почуття самотності та непотрібності, а також знайти сенс життя [13].

Точне і повне знання особливостей впливу соціально-психологічних і біологічних факторів на процес старіння особистості дасть змогу направлено змінити умови, спосіб життя людей похилого віку таким чином аби сприяти оптимальному функціонуванню їх особистості і формами та методами соціальної роботи здійснювати стримуючий вплив на процес їх старіння.

Люди похилого віку зіштовхуються з багатьма проблемами, що лежать в площині економічного, побутового, психологічного, медичного, соціального обслуговування. Також для людей похилого віку характерною є проблема соціальної ізоляції, страждання від самотності, нерозуміння оточуючих через їхні звички та небажання їх змінювати [13].

Аналізуючи типи соціальної роботи з людьми похилого віку, стає очевидним, що ця діяльність не завжди здійснюється ефективно і на

належному рівні через відсутність обґрунтованих стратегій обслуговування та обмежені соціально-економічні ресурси, які держава може надати для цього напрямку. Враховуючи вищевказане, можна зробити висновок, що ці проблеми вимагають подальшого наукового дослідження та розробки нових стратегій та форм надання послуг людям похилого віку [13].

Якщо вести мову про вплив освіти літніх людей на сфери їх життєдіяльності, то визначено, по-перше, як засіб соціального захисту і психологічної стабільності, по-друге, як спосіб інтеграції в комунікативний і культурний простір, і, по-третє, як активна діяльність, спрямована на самореалізацію особистості [62].

Основний її зміст відображається через реалізація наступних функцій:

- просвітницьку, спрямовану на задоволення культурно-освітніх запитів людей літнього віку;
- інформаційну, спрямовану на розширення інформаційного простору доступними для людей літнього віку засобами;
- адаптивну, яка допомагає людям літнього віку опанувати нові соціальні ролі, адаптуватися у змінюваному соціумі;
- комунікативну, яка сприяє задоволенню потреби людей у безпосередніх контактах;
- реабілітаційну, яка сприяє подоланню психологічних і фізичних бар'єрів, що виникають у житті людей похилого віку;
- терапевтичну, покликану сприяти благотворному впливу на стан здоров'я людей похилого віку та їх самопочуття;
- соціального захисту як таку, що допоможе забезпечити певним чином соціальну підтримку у вирішенні життєвих проблем соціально незахищених категорій людей.

Феномен «освіта соціально незахищених категорій дорослих» включає в собі механізм адаптації для всіх категорій населення, які позначаються як «соціальний ризик» і «критична зона ринку праці», а не лише для людей похилого віку. Його ціль полягає у стимулюванні внутрішніх сил, розвитку

творчого потенціалу та інтеграції в суспільство. Впровадження перспективного напрямку соціальної роботи, яким є надання соціально-педагогічних послуг літнім людям, передбачає використання інноваційних методів, створення умов для експериментального випробування ефективності та можливостей застосування нововведень у державних та недержавних соціальних закладах, вищих навчальних закладах, а також підвищення кваліфікації тощо [62].

Серед умов, які мають підвищити ефективність впровадження інновацій в соціальну роботу з людьми похилого віку, ми визначаємо наступні:

- конструювання освітнього простору через організацію «Університетів третього віку» у державних соціальних закладах, громадських організаціях, державних закладах освіти, приватних закладах вищої освіти;

- формування готовності до здійснення інноваційної професійної діяльності у керівників закладів соціального та освітнього спрямування, громадських організацій, соціальних працівників, майбутніх соціальних працівників;

- створення мультидисциплінарної моделі та розробка технології співпраці соціальних закладів, вищих навчальних закладів та громадських організацій щодо надання інноваційної соціально-педагогічної послуги людям похилого віку [62].

Реалізація цих умов для здійснення змін у вітчизняній системі надання соціальних послуг людям похилого віку, вимагає розкриття змісту пошуку та втілення новаторської діяльності, зокрема: систематизацію ідей щодо надання освітніх послуг літнім людям; аналіз впровадження інновації у діяльність соціальних, освітніх закладів та громадських організацій. Навіть, поверхневий огляд історичних засад виникнення ідеї освіти людей похилого віку, функціонування та процесу надання освітніх послуг в умовах неформальної освіти, виявить особливості організації та специфічність професійних функцій фахівців та волонтерів щодо готовності до впровадження новації соціальної роботи.

Так, питання надання соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» в Україні регулюється Наказом Міністерства соціальної політики України за № 326 від 25.08.2011 року та Методичними рекомендаціями щодо організації соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та базуються на теоретичних засадах неформальної освіти. Проте, інноваційні ідеї надання освітніх послуг людям похилого віку мають історичне підґрунття та характерну особливість реалізації в соціальній роботі зарубіжних країн [62].

Загальновідомо, що виникнення інновації соціальної роботи у Західній Європі, а саме організацію процесу надання освітніх послуг літнім людям, спричинили наступні чинники:

- наявність особистісного та освітнього потенціалу людей похилого віку і можливість передачі життєвого та професійного досвіду молодим людям через створення (1968 р.) шкіл для різних вікових категорій дорослого населення.

- необхідність реформування університетської освіти та реформування освітньої сфери в цілому і створення можливостей для додаткового фінансування та реалізацію навчально-дослідної діяльності;

- необхідність профілактики та корекції геронтологічних проблем в суспільстві і можливістю функціонування Університетів третього віку (1980-90 рр.) як реакційної організації освітнього простору (клубів), що поєднує навчання та дозвілля;

- пріоритетність принципів автономності, самоосвіти, добровільності, партнерства і можливістю функціонування Університетів третього віку (2000-10 рр.) як навчального співтовариства, що має тісну співпрацю з вищими навчальними закладами та виступають як окремі структурні підрозділи (факультети, відділи) вищих навчальних закладів, або як самостійні факультети у структурній організації діяльності соціальних закладів, де навчання людей похилого віку здійснюють добровольці-волонтери [62].

Аналіз вітчизняного досвіду впровадження геронтоосвіти як провідного інноваційного напрямку соціальної роботи з людьми похилого віку щодо його організаційного забезпечення дозволило нам відзначити структурну підпорядкованість «Університетам третього віку»:

– соціально-педагогічна послуга «Університет третього віку» як структурний підрозділ Центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг);

– освітній центр «Університет третього віку» як структурний підрозділ державних вищих навчальних закладів або окремих факультет приватного вищого навчального закладу;

– соціальний проект «Університет третього віку» як конкретна діяльність громадської організації або спеціально створена громадська організація, яка має споріднену назву «Академія третього віку», «Інститут третього віку», а за змістом та функціями здійснює відповідну освітню діяльність щодо надання соціально-педагогічних послуг людям похилого віку [62].

Отже, займаючись своєю професійною діяльністю, соціальний працівник повинен бути кваліфікованим у своїй роботі. Для успішної діяльності він має володіти певними компетенціями, вміннями і звичайно мати у своєму арсеналі багатство знань, які він отримав у вищому навчальному закладі.

2.3. Дослідна робота з вивчення особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку в територіальному Центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Гайсинському районі

Наше експериментальне дослідження проходило на базі с. Джулинка, Гайсинського району, Вінницької області.

Джулинка – село в Україні, адміністративний центр Джулинської сільської громади Гайсинського району Вінницької області. У даному селі розміщений Центр надання соціальних послуг людям похилого віку.

У даному закладу працює 8 соціальних працівників, які надають допомогу 85 людям похилого віку із 4 сусідніх сіл (дані на 2022 р.).

Щодо історії заснування даного закладу, то він був заснований у 22.03.2019 р. Адреса: 24450, Вінницька обл., Гайсинський р-н, с. Джулинка, вул. Грушевського, буд. 1А.

Керівник закладу – Легкун Наталія Іванівна.

Офіційна назва закладу КОМУНАЛЬНА УСТАНОВА «ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ) ДЖУЛИНСЬКОЇ ТГ» [74].

Територіальні центри соціального обслуговування – це спеціальні державні установи, які надають соціальні послуги громадянам, що перебувають у складних життєвих обставинах (Додаток Б).

На соціальне обслуговування мають право:

– люди похилого віку, інваліди, хворі, які потребують постійної допомоги;

– безробітні, які зареєстровані в державній службі зайнятості.

Обслуговування надається, якщо середньомісячний сукупний дохід родини нижчий за прожитковий мінімум.

Територіальні центри надають безоплатне соціальне обслуговування людям похилого віку, які не мають рідних, що мали б забезпечити їм догляд [74].

Такі центри займаються обслуговуванням у кількох напрямках:

– допомога вдома – надається самотнім громадянам, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з частковою втратою рухової активності (мають III, IV, V групу рухової активності);

– соціально-медичні послуги – для громадян, які можуть перебувати в колективі та потребують соціально-медичних послуг;

– соціально-побутова адаптація – для людей, які мають часткове порушення рухової активності та не мають медичних протипоказань для перебування у колективі;

– надання адресної натуральної та грошової допомоги – центри організують надання одягу, взуття, продовольчих та промислових товарів, ліків тощо. А також побутових послуг – перукаря, швачки, ремонту вікон, дверей, санвузлів тощо [74].

Соціальне обслуговування передбачає.

Соціальний працівник надає різні види послуг, наприклад:

– приготування або допомога в приготуванні їжі вдома, годування, доставка гарячих обідів (з їдальні, кафе, інших закладів);

– придбання та доставка товарів з магазину або базару, доставка книг, газет, журналів, медикаментів за кошти громадян, які обслуговуються;

– виклик лікаря, надання допомоги під час огляду, допомога під час відвідування лікарень, організація консультацій лікарів тощо;

– допомога у прибиранні квартири, пранні білизни, дотриманні особистої гігієни, у дрібному ремонті одягу та взуття, забезпеченні паливом;

– оформлення документів на отримання субсидій на оплату комунальних послуг та інших видів соціальної допомоги, внесення платежів;

– читання преси;

– інші соціальні послуги.

Соцпрацівники також організують різноманітні консультації з лікарями, психологами чи психіатрами, роблять методичні справи та сприяють поліпшенню відносин з оточуючими.

Аби отримати соціальне обслуговування, людина похилого віку має подати письмову заяву до управління праці та соціального захисту населення за місцем проживання.

Протягом трьох днів управління надсилає запит до закладу охорони здоров'я за місцем проживання людини, аби отримати медичний висновок про нездатність пенсіонера обслуговуватися самостійно.

Протягом 10 днів лікарня надає медичний висновок управлінню, яке протягом трьох днів приймає рішення – надавати соціальне обслуговування чи ні.

Якщо людині похилого віку все ж надали соцобслуговування, управління праці та соціального захисту надсилає територіальному центру заяву людини разом з медичним висновком.

Після цього центр складає карту індивідуальних потреб людини, які будуть надаватися працівником соціального захисту [74].

Питання створення та діяльності Центрів надання соціальних послуг/територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) на сьогодні чітко врегульоване чинним законодавством [76].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 р. N 1417 «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)», територіальний центр надання соціальних послуг є бюджетною установою, рішення щодо утворення, ліквідації або реорганізації якої приймає місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування. Територіальний центр утворюється для надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги за місцем проживання, в умовах стаціонарного, тимчасового або денного перебування. Також зазначеною постановою Кабінету Міністрів України затверджено Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) [76].

Разом із тим, постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 р. № 177 «Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг» визначає, що з метою забезпечення оптимізації надання соціальних послуг та комплексного підходу до розв'язання проблем жителів територіальної громади центр надання соціальних послуг (далі – ЦНСП) може утворюватися шляхом реорганізації центрів соціальних служб, територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та інших закладів, що надають соціальні послуги. Крім того, вказаною постановою затверджене Типове положення ЦНСП та рекомендовано органам місцевого самоврядування керуватися ним під час організації діяльності центрів надання соціальних послуг [76].

ЦНСП є комплексним закладом соціального захисту населення, структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи якого провадять соціальну роботу та надають соціальні послуги особам/сім'ям, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах [76].

Отже, згідно з чинним законодавством, ЦНСП – це бюджетна установа, юридична особа, що створюється рішенням сесії сільської, селищної, міської ради та діє на підставі Положення, а також є розпорядником бюджетних коштів.

Важливо, щоб у кожній громаді був підготовлений фахівець із соціальної роботи, який вивчатиме особливості сімей, групи людей, залучатиме на ранніх етапах роботи з сім'єю усіх необхідних суб'єктів, прогнозуватиме розвиток подій, процесів, моделі соціальної поведінки. Саме в штаті ЦНСП працюють соціальні робітники та фахівці із соціальної роботи (ФСР), які не є посадовими особами [76].

Центр очолює директор, якого призначає на посаду (на конкурсній основі за контрактом) та звільняє з посади засновник. В цьому контексті органам місцевого самоврядування варто керуватися Положенням про конкурсну комісію, умови та порядок проведення конкурсу на зайняття посади

керівника надавача соціальних послуг державного/комунального сектору, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 200.

Варто також звернути увагу, що структурні підрозділи ЦНСП та інші відділення (відділення соціальних послуг в умовах денного перебування, спеціалізована служба підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, відділення надання соціальних послуг в умовах цілодобового перебування/проживання тощо) утворюються за рішенням засновника відповідно до потреб адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади в соціальних послугах [76].

Загалом, питання створення та діяльності ЦНСП залежить від фінансової спроможності та потреб територіальних громад. На сьогодні є також багато прикладів, де такі Центри утворюються та спільно утримуються територіальними громадами відповідно до договорів про співробітництво в рамках Закону України від 17.06.2014 року № 1508-VII «Про співробітництво територіальних громад». Ключовим в даному випадку є правильний підхід керівництва громади, депутатів до організації надання соціальних послуг на території громади [76].

Зайшовши на сторінку закладу, можна одразу ознайомитися із описом тих функцій, які надає заклад «У нашій громаді самотні люди не залишаються без допомоги та підтримки. Вісім соціальних працівників Джулинського територіального центру соціального обслуговування самотніх громадян похилого віку докладають зусиль, щоб полегшити життєвий шлях самотніх людей та допомогти їм здолати труднощі [78].

Щоразу зустрічають турботливих працівниць 85 жителів із чотирьох сіл нашої громади, яким віднедавна надаються і нові послуги: прання особистих речей та постільної білизни.

У День людей похилого віку, який відзначається у жовтні, соціальні працівники вітали пристарілих жителів громади зі святом подарунковими продуктовими наборами з макаронних виробів, крупи та солодоців, придбаними за сприяння сільського голови Петра Швеця [78].

На першому поверсі Джулинської сільської ради у кабінеті терцентру, який працює щосередини з 8 до 12 години, відкрито пункт прийому речей для саодиноких людей похилого віку, які потребувають підтримки. Просимо всіх небайдужих долучитися до цієї благодійної справи. Люди старшого покоління заслуговують на увагу та шану за багаторічну самовіддану працю»! [78].

Отже, Нами було здійснено діагностику сайту «Центр надання соціальних послуг Джулинської сільської ради» <https://clarity-project.info/edr/42903204> [87].

Аналізуючи сайт, можна з упевненістю говорити, що він є досить інформативний та легкий у користуванні для простого громадянина.

Щодо основної інформації, яка відображає сайт:

- ЄДРПОУ;
- назва;
- організаційна форма;
- адреса закладу;
- стан;
- дата реєстрації;
- засновники;
- види діяльності;
- контакти;
- реєстр платників єдиного внеску;
- реєстр платників податків;
- реорганізація;
- податки;
- казначейство [87].

Щодо удосконалення сайту, то на наше бачення було би доречно, щоб пророблена робота соціальними працівниками була висвітлена на сайті, у рубриці «звіти». Також, доречно зробити на сайті рубрику «витрати», щоб фіксувати витрати, які держава надає на захист людям похилого віку, щоб усе було чесно та прозоро.

Висновки до другого розділу

У другому розділі висвітлена організація соціальної роботи з людьми похилого віку.

Зазначено, що Законом України «Про основні принципи соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», передбачено враховувати тих осіб, що вже досягли пенсійного віку, а також тих, яким залишилося не більше як вісімнадцять місяців до досягнення цього віку («виходу на пенсію»).

Встановлено, що старіння населення України відбувається не завдяки зростанню середньої тривалості життя (як це має місце у багатьох розвинених країнах), а як результат постійного зменшення рівня народжуваності та скорочення частки дітей. Тому вирішення цієї проблеми вимагатиме тривалого періоду, і вже сьогодні потребує впровадження в життя ретельно обдуманого, науково обґрунтованої демографічної та соціальної політики держави.

Соціальний працівник – професійно підготовлений фахівець, який має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи та виконує різноманітні види соціальної роботи. Людина, яка внаслідок своїх посадових і професійних обов'язків надає всі (або окремі) види соціальної допомоги людям, сім'ям або групам людей.

Для вирішення першочергових завдань обслуговування людей похилого віку необхідна наявність кваліфікованих кадрів, а саме соціальних працівників.

Соціальна робота з людьми похилого віку допускає також використання трьох фундаментальних принципів: 1) вивчення індивіда в його соціальному середовищі; 2) розуміння психосоціального становлення та розвитку особистості як довічного процесу; 3) врахування соціокультурних чинників у формуванні та розвитку особистості.

Головне в роботі з людьми похилого віку – це залучення їх до

«соціальної самодіяльності», яка багато в чому може розв'язати їхні проблеми.

Соціальна робота з людьми похилого віку багатопланова і багатоаспектна. Вона торкається таких сфер життєдіяльності, як здоров'я, фінанси, організація дозвілля, подолання криз, формування «Я-концепції», і тут вирішального значення для соціальних працівників набувають знання про психологічні особливості людей даного віку, їхні потреби та можливості.

Займаючись своєю професійною діяльністю, соціальний працівник повинен бути кваліфікованим у своїй роботі. Для успішної діяльності він має володіти певними компетенціями, вміннями і звичайно мати у своєму арсеналі багатство знань, які він отримав у закладі вищої освіти.

Аналізуючи стан роботи діяльності Центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), ми переконатися, що вагому частину роботи виконують саме соціальні працівники.

Нами було здійснено діагностику сайту «Центр надання соціальних послуг Джулинської сільської ради» <https://clarity-project.info/edr/42903204>.

Щодо удосконалення сайту, то на наше бачення було би доречно, щоб пророблена робота соціальними працівниками була висвітлена на сайті, у рубриці «звіти». Також, доречно зробити на сайті рубрику «витрати», щоб фіксувати витрати, які держава надає на захист людям похилого віку, щоб усе було чесно та прозоро.

ВИСНОВКИ

У дослідженні висвітлена діяльність соціальних працівників з людьми похилого віку в Україні. Результати проведеної роботи засвідчили досягнення мети й розв'язання поставлених завдань, що дало можливість дійти до таких висновків:

1. Проаналізовано формування професійної компетентності фахівців соціальної сфери.

Встановлено, що професійна компетентність є важливим чинником у роботі фахівця соціальної сфери зі старшими людьми (людьми похилого віку). Компетентність визначається як здатність фахівця ефективно вирішувати професійні завдання, використовуючи свої знання, досвід та позитивне ставлення до своєї професійної діяльності. Вона також включає мотиваційну, інформаційну і операційну складові, а також готовність до постійного самовдосконалення через професійну самоосвіту.

Одним із ключових аспектів підготовки фахівців у соціальній сфері є розвиток їх професійних та особистісних якостей. Ефективність виконання цієї ролі визначається рівнем професійної готовності соціальних працівників.

Професійна компетентність особистості виявляється у здатності поєднувати теоретичні знання та практичну готовність, що свідчить про високу професійну якість особистості. Формування професійної компетентності у працівника соціальної сфери базується на основних методологічних тенденціях сучасної освіти.

2. Описані основні аспекти геронтології у наданні допомоги літнім людям.

З'ясовано, що геронтологія є науковою дисципліною, що досліджує процес старіння. Вона займається аналізом соціальних, психологічних та біологічних аспектів старіння, його причин та стратегій боротьби з ним. Іншими словами, геронтологія досліджує явище старіння, процеси, що супроводжують його, тривалість життя та способи життя, які сприяють

досягненню довголіття.

Соціальна геронтологія є науковою галуззю, що вивчає та розв'язує соціальні проблеми, пов'язані з демографією, економікою, етнічністю, політикою, психологією та побутом людей похилого віку. Вона досліджує взаємодію між старшими людьми та суспільством.

Ефективна організація соціальної роботи з людьми похилого віку має велику вагу. Соціальні працівники повинні організувати свою діяльність таким чином, щоб ця категорія суспільства відчувала визнання і вдячність. Це завдання не є простим, оскільки вимагає не лише наявних знань, але й потребує підтримки.

3. Охарактеризовано професійну діяльність соціальних працівників з людьми похилого віку.

Стверджено, що професійна діяльність особистості має велике значення у будь якій професії. Робота з людьми похилого віку вимагає багато часу та чітких професійних вмінь та навичок. Це може забезпечити тільки та людина, яка є професіоналом у своїй діяльності.

Для успішного виконання основних завдань допомоги людям похилого віку важливо бути професійно підготовленим фахівцем, який має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і здатні виконувати різноманітні види соціальної допомоги для подолання проблем, що виникають у людини, сім'ї або групи людей. Наявність кваліфікованих соціальних працівників на всіх рівнях є важливою умовою для розв'язання невідкладних завдань, пов'язаних з обслуговуванням людей похилого віку.

4. Проведено дослідну роботу з визначенням особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку в територіальному Центрі соціального обслуговування.

Встановлено, що територіальні центри соціального обслуговування – це спеціальні державні установи, які надають соціальні послуги громадянам, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Експериментальне дослідження проходило на базі Джулинської

сільської громади Гайсинського району Вінницької області.

У даному селі розміщений Центр надання соціальних послуг людям похилого віку. У закладі працює 8 соціальних працівників, які надають допомогу 85 людям похилого віку із 4 сусідніх сіл.

Наша експериментальна частина роботи полягала у діагностиці сайту «Центр надання соціальних послуг Джулинської сільської ради» <https://clarity-project.info/edr/42903204>.

Проаналізувавши сайт, можна з упевненістю сказати, що він є досить інформативний та легкий у користуванні для простого громадянина.

Сайт має певні рубрики, які надають доступ для швидкого користування громадянам: назву; організаційну форму; адресу закладу; стан; дату реєстрації; засновників; види діяльності; контакти; реєстр платників єдиного внеску; реєстр платників податків; реорганізацію; податки; казначейство.

Щодо поліпшення сайту, наша пропозиція полягає у створенні розділу «Звіти», де соціальні працівники зможуть детально представити свою роботу. Крім цього, пропонується створити розділ «Витрати» на сайті, де будуть фіксуватися усі витрати, виділені державою для підтримки людей похилого віку, з метою забезпечення прозорості та справедливості.

Дані пропозиції були подані керівництву закладу.

Проведене дослідження не вичерпує всієї проблематики даного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ануфрієва Р. А. Інтереси в структурі життєдіяльності осіб похилого віку. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2008. №2008. с. 193-195.
2. Ануфрієва Р. А. Стиль життя осіб похилого віку. Проблема самотності. Стилї життя панорама змін / за ред. М. О. Шульги. Київ: Ін-т соціології НАНУ: ТОВ «Поліг. Центр «Фоліант». 2008. 415 с.
3. Батраченко І. Г. Психологія антиципації : монографія / Іван Георгійович Батраченко. Дніпропетровск : Вид-во ДНУ ім. О. Гончара, 2009. 264 с.
4. Березіна О. О. Сучасні психологічні проблеми старіння / О. О.Березіна // Науковий часопис національного педагогічного університету ім. Н. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологія. К., 2005. Вип. 4(28). С. 7-12.
5. Бочелюк В., Черепехіна О. Геронтопсихологія: навч. пос. Київ, 2014. 436 с.
6. Бухтіяров О. С. Європейські тенденції фінансування систем соціального забезпечення / О.С. Бухтіяров // Наука і правоохорона. 2014. № 1(23). С. 107–110.
7. Ващенко І. В., Іваненко Б. Б. Психологічні ресурси особистості в подоланні складних життєвих ситуацій. Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Київ : ПНУ імені Івана Огієнка. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2018. Вип. 40.
8. Вікова та педагогічна психологія : [навч. посіб.] / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. 3-тє вид. К. : Каравела, 2012. 344 с.
9. Гончаренко С. Український педагогічний енциклопедичний словник. Друге видання, доповнене й виправлене. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
10. Гончаренко Ю. В. Соціально-психологічні особливості якості життєвого простору особистості. Актуальні проблеми психології : зб. наук.

пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. Т. 7. Вип. 41. С. 108–116.

11. Гришина Т. В. Соціальне залучення людей старшого віку: порівняльний аналіз українського та європейських суспільств: автореф. дис. канд соц. наук: 22.00.04. Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2015. 24 с.

12. Губа Н. О. Теоретичний аналіз соціально-психологічних факторів виникнення самотності. Проблеми сучасної психології. 2012. № 1. С 53-57.

13. Джуган Р. І Соціальні аспекти реалізації потреб людей похилого віку у сучасному українському суспільстві. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34705>.

14. Дзюба Т. М., Коваленко О.Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. 264 с.

15. Довідник для людей літнього віку / Геронт. інформ.-консультат. центр, ДУ «Ін-т геронтології ім. Д. Ф. Чеботарьова» НАМН України, Фонд народонаселення ООН. Т.: Терно-граф, 2010. 256 с.

16. Догляд за людьми похилого віку, які живуть з деменцією: навч.-метод. посібник /Тимошенко Н.Є., Романова Н.Ф., Орепер М.Ю., Патинок О.П.; заг. ред. Н.Є.Тимошенко. К.: Вид-во РПА «51 Паралель», 2020. 350 с.

17. Домаранська А. Культурна стратифікація українського суспільства. Українське суспільство 2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. За ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України. 2013. С. 360–367. 45. Домаранська А. Стратифікація практик дозвілля. Соціальні виміри суспільства. 2013. Випуск 5 (16). с. 648-666.

18. Дубич К. В. Модернізація системи соціального захисту населення як напрям реформування державного управління в Україні. Вісник : Серія : Право та державне управління. №2. 2012. с. 5-11. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VAPSV_pdu/2012_2/St_1.pdf.

19. Житинська М. О. Забезпечення якості життя людей похилого віку як соціальна проблема. URL : <https://chl.kiev.ua/cgi-bin/sp/print/index.php?id=39285>.
20. Інновації у соціальних службах: Навч.-метод, посіб. / Семигіна Т. В., Покладова В. В, Грига І. М. та ін. К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2002. С. 162.
21. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] /А. Й. Капська. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 56 с.
22. Калініченко А. Л. Самовиховання як фактор формування особистості. Педагогіка і психологія. 2015. С. 68–73.
23. Каплінський В. В. Застосування інноваційних педагогічних технологій при викладанні дисциплін педагогічного циклу. Вінниця: ТО Нілан ЛТД, 2014. 468 с.
24. Коваленко С. М. Неформальна освіта дорослих: досвід організації та перспективи реалізації в Україні. Педагогічні науки. 2008. С. 30-38.
25. Коляда Н. М., Коляда Т. В. Соціальна геронтологія: навч. посібник. Умань, 2017. 80 с.
26. Кравцов С. О. Теоритичне бачення соціальної адаптації: стан, погляди, підходи / С. О. Кравцов // Український соціум. 2008. №3. 83-96 с.
27. Кривоконь Н. І. Соціально-психологічні особливості розвитку соціальних послуг людям літнього віку. Проблеми сучасної психології. 2010. Вип. 8. С.512-521.
28. [Кузьмінський А. І.](#) Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 311 с.
29. Кулачок-Тітова Л. В. Право на гідне життя осіб похилого віку та проблеми його забезпечення URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/15681-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-31786-1-10-20200718.pdf>.
30. Кухта М. П. Соціальний потенціал старшого покоління як ресурс

суспільного розвитку. Габітус. 2017. Вип. 4. с. 60–65.

31. Кухта М. П. Соціальний потенціал людей старшого віку в сучасному українському суспільстві: дис.док-ра соц. наук: 22.00.04. Інститут соціології НАН України, Київ. 2019. 449 с. 83.

32. Лібанова Е., Курило І. Демографічний прогноз: що очікувати // Урядовий кур'єр. 31 січня 2012 року. № 18. С. 2-3.

33. Лопатіна І. Г. Соціальна робота з людьми похилого віку – формування суспільної небайдужості через телевізійні проєкти. URL : <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/34008>.

34. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота: підручник. Київ, 2009. 367 с.

35. Магдисюк Л. І. Діагностика психологічної готовності до виходу на пенсію осіб пізньої зрілості. Наука і освіта Science and education. 2016. Т. 6. Вип. 2–3. SOUTH UKRAINIAN NATL UNIV USHYNSKY. С. 144–149.

36. Магдисюк Л. І. Міжособистісне спілкування та його вплив на функціонування осіб пізньої зрілості. Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2019. Вип. 12. С. 153–159.

37. Магдисюк Л. І. Програма розвитку психологічної готовності особистості до виходу на пенсію. Актуальні проблеми практичної психології у Волинському регіоні. Луцьк : Вежа-друк, 2015. Т. 1. Вип. С. 36–46.

38. Магдисюк Л. І. Розробка та апробація авторської методики дослідження психологічної готовності до виходу на пенсію. Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. пр. / за ред. Н. Є. Завацької. Сєверодонецьк, 2015. № 3(32). С. 248–256.

39. Магдисюк Л. І. Якість життя особистості в період виходу на пенсію. Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2016. Вип. 8. С. 131–136.

40. Матвійчук А. С. Основні способи взаємодії громадських організацій із державою / А. С. Матвійчук // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. 2011. № 15. С. 214–223.

41. Мета та завдання діяльності управління праці та соціального захисту населення України. URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66807.doc.htm.

42. Міністерство соціальної політики. Центри захисту. Територіальні центри соціального обслуговування. URL : <https://www.msp.gov.ua/content/centri-zahistu.html?PrintVersion>.

43. Мудрак В. І. Структурування соціальної роботи в українському селі як категоризація клієнтів: методологічний аспект / В.І. Мудрак // Науковий вісник НАУ. № 112. 2007. С. 142-149.

44. Наказ «Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» URL: <http://document.ua/pro-vprovadzhennja-socialno-pedagogichnoyi-poslugi-universit-doc72450.html>.

45. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Типового положення про спеціальний будинок-інтернат» від 09.11.2011 № 432 URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1389-11>.

46. Новікова О. Ю. Проблеми людини похилого віку: соціально-педагогічний аспект. Вісник Луганського національного університету ім.Т. Шевченка. № 4 (215), 2011. с. 97–102 с.

47. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика: Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>.

48. Павлишина Н. Б. Зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/6/62.pdf>.

49. Паламарчук О. М., Подорожний В. Г. Психологічні особливості формування образу старості в індивідуальній свідомості людей похилого віку. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень. 2017. С. 143–146.

50. Петренко Т. В. Соціальна геронтологія: методичні рекомендації до самостійної роботи. К. : НАУ, 2014. 32 с.

51. План діяльності Міністерства соціальної політики України на 2014-2016 роки. URL : mlsp.kmu.gov.ua/document/158788/plan.doc.

52. Подольська Є. Потреби. Соціологічна енциклопедія. Київ: Академвидав. 2008. С. 297–298.

53. Подорожний В. Г. Соціально-психологічні особливості особистісного відчуження людей похилого віку. URL : <https://www.vspu.edu.ua/content/graduate/doc/a14dis.pdf>.

54. Позняк О., Шевчук П. Демографічні перспективи України до 2060 року. Demography and Social Economy. 2014, №1(21). С. 72-84. URL : <http://www.irbisnbuv.gov.ua>

55. Постанова Кабінету Міністрів України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2022-п#Text>.

56. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: закон №3721-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3721-12>

57. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2008 № 966-IV [Електронний ресурс]. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.

58. Результати діяльності галузі охорони здоров'я України: 2018 рік. URL : <http://www.uiph.kiev.ua/download/Vidavnictvo/Rezultati%20dijalnosti%200Z.%202013.pdf>

59. Річний звіт 2018. Міністерство соціальної політики України. URL : <http://mlsp.kmu.gov.ua/document/158183/2018.pdf>

60. Рожанська Н. В., Дрожанова О. М., Онофрійчук О. А. Загальна соціологічна теорія : навчальний посібник / За наук. ред. І. А. Мейжис, В. Л. Гавелі. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 336 с.

61. Розподіл пенсіонерів по категоріях та розмірах призначених пенсій (станом на 1 січня 2019 року). Пенсійний фонд України. URL : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=215123>

62. Савельчук І. Б. Інноваційні методи соціальної роботи з людьми похилого віку: специфіка та особливості впровадження.

URL : <file:///C:/Users/User/Desktop/194.pdf>.

63. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2013 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2013 року): статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2014. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2014/zb/03/zb_snsz2_13.zip

64. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. Київ: ТОВ «Основа-Принт», 2009. 248 с.

65. Сопко Р. І. Типологія потреб клієнтів у соціальній роботі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». № 31. Ужгород, 2014. с. 172–174.

66. Сопко Р. І. Якими можуть бути наслідки існуючої демографічної тенденції старіння населення? «Карпатія. Цивілізаційний поступ». Просвітницький, науково популярний журнал. Випуск 1. Ужгород, 2013. с. 55-59.

67. Сопко Р. І., Афанасьєв Д. М., Новосад К. Я. Пристосування мереж підтримки людей похилого віку до їх потреб. Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців: антидискримінаційна теорія і практика. Матеріали доп. та повід. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 14 вересня 2018 року). 2018. с. 11-13.

68. Сопко Р. І. Потреби людей похилого віку: теоретико-методологічні підходи до дослідження і проблеми реалізації. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Соціологія. 2014. Т. 232, Вип. 222. с. 115–119.

69. Сопко Р. І. Соціальний захист людей похилого віку та їх права. Збірник наукових праць. Серія «Україна-Цивілізація». Том V «Утвердження українського цивілізаційного простору: духовно-історичні передумови, сучасні тенденції та перспективи розвитку». Ужгород, 2016. с. 223–228.

70. Сопко Р. І. Становище людей похилого віку в Україні. Вісник Львівського університету. Серія : Соціологічна. 2013. Вип. 7. С. 298-305. 5.

Тополь О. Старість у контексті соціальної роботи : монографія. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 308 с.

71. Соціально-педагогічна діяльність в умовах трансформації суспільства: теоретичні та прикладні проблеми: монографія / С. П. Архипова, Т. М. Десятов, І. І. Курляк, Л. І. Міщик, Г. Я. Майборода та ін.; за заг. ред. С. П. Архипової. Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І., 2014. С. 235.

72. Соціологічна теорія: традиції та сучасність : навчальний посібник / За ред. А. Ручки, Інститут соціології НАН України. 2017. 363 с.

73. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: навчальний словник-довідник / За заг. ред. В. М. Пічі. Київ: Каравелла, 2021. 408 с.

74. Соцобслуговування людей похилого віку: що передбачає та як отримати. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220729-soczobslugovuvannya-lyudej-pohylogo-viku-shho-peredbachaye-ta-yak-otrymaty/>.

75. Стадник Л. А. Нові напрями кадрової політики та інформаційної підтримки при наданні медико-соціальної допомоги людям літнього віку. V Національний конгрес геронтологів і геріатрів України. Тези. К. 12-14 жовтня 2010 року. URL : http://antiaging.org.ua/library/2010_3-tezisi-congressa.pdf.

76. Створення та діяльність Центру надання соціальних послуг в громаді. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/14587>.

77. Тарасенко В. І. Активність соціальна. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Під заг. ред. В.І. Воловича. Київ: Укр. Центр духовн. Культури, 2013. с. 9–10.

78. Територіальний центр Джулинської ОТГ. URL : <https://dzhulynska-gromada.gov.ua/news/1541228316/>.

79. Терещенко І. І. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах сучасної України. URL : <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/4454?mode=full>.

80. Ткаченко Л. Г. Захист трудових прав людей похилого віку. URL : www.idss.org.ua/arhiv/2013_14-15_11_Tkachenko_materjaly.doc

81. Толстих Н. Споживчі можливості населення сучасної України.

Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2018. с. 222-230.

82. Тополь О. В. Теоретичний аналіз дослідження старості: соціологічний підхід. URL : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_34_15.pdf

83. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посібн. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. Т. Тюптя. І. Б. Іванова. К. : Знання, 2008. 574 с.

84. Українське суспільство 1992-2006. Соціологічний моніторинг / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2006. 578 с.

85. Урядовий портал. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/243237372>.

86. Формування професійної компетентності соціального працівника в умовах вищого навчального закладу. URL: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23427>.

87. Центр надання соціальних послуг Джулинської сільської ради URL : <https://clarity-project.info/edr/42903204>.

88. Шевчук Н. Специфіка соціальної роботи з людьми похилого віку. URL : <https://social-science.uu.edu.ua/article/597>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Закон України

«Про основні засади соціального захисту громадян похилого віку в Україні»

Розділ І

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні засади державної політики щодо ветеранів праці та громадян похилого віку

Держава гарантує кожному ветерану праці та громадянину похилого віку належний рівень життя, задоволення різноманітних життєвих потреб, подання різних видів допомоги шляхом:

реалізації права на працю відповідно до професійної підготовки, трудових навичок і з урахуванням стану здоров'я;

забезпечення пенсіями і допомогою;

надання житла;

створення умов для підтримання здоров'я і активного довголіття відповідно до сучасних досягнень науки;

забезпечення реалізації права на соціальні послуги, створення мережі установ та закладів, що надають соціальні послуги, забезпечення зміцнення і розвитку їх матеріально-технічної бази.

{Абзац шостий частини першої статті 1 в редакції Закону [№ 2671-VIII від 17.01.2019](#)}

Кабінет Міністрів України, місцеві органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування зобов'язані розробляти і здійснювати державні цільові та регіональні програми соціального захисту громадян похилого віку.

{Частина друга статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 3421-IV від 09.02.2006](#)}

Стаття 2. Основи правового становища ветеранів праці та громадян похилого віку

Законодавство України про соціальний захист ветеранів праці та громадян похилого віку складається з цього Закону та інших актів законодавства України.

Громадяни похилого віку користуються всіма соціально-економічними і особистими правами і свободами, закріпленими Конституцією України, іншими законодавчими актами.

Дискримінація громадян похилого віку в галузі праці, охорони здоров'я, соціального забезпечення, користування житлом та в інших сферах забороняється, а посадові особи, які порушують ці гарантії, притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Законодавством України встановлюється необхідний рівень гарантій прав громадян похилого віку в усіх сферах життя суспільства.

Місцеві ради, місцеві органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації можуть встановлювати за рахунок власних коштів і благодійних надходжень додаткові гарантії щодо соціального захисту громадян похилого віку.

{Частина п'ята статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

Стаття 3. Участь об'єднань ветеранів праці та громадян похилого віку в розробці та прийнятті рішень

Об'єднання ветеранів праці та громадян похилого віку відповідно до їх статутів:

беруть участь у виробленні рішень органів державної влади і управління, які безпосередньо стосуються їх інтересів;

представляють і захищають законні інтереси своїх членів (учасників) у державних і громадських органах;

здійснюють інші повноваження, передбачені законодавством України про об'єднання громадян.

Ветерани праці та громадяни похилого віку мають право брати участь у прийнятті рішень, які безпосередньо стосуються їх інтересів, і одержувати необхідну інформацію.

Стаття 4. Реалізація законодавства і цільових програм щодо проблем ветеранів праці та громадян похилого віку

Забезпечення виконання цього Закону і цільових програм щодо проблем ветеранів праці та громадян похилого віку покладається на Кабінет Міністрів України, місцеві органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування і відповідні служби, діяльність яких пов'язана з організацією задоволення потреб ветеранів праці та громадян похилого віку і реалізацією їх прав.

Стаття 5. Міжнародні договори України

Якщо міжнародним договором або угодою України встановлено більш високі вимоги щодо гарантій соціального захисту ветеранів праці та громадян похилого віку, ніж ті, які передбачено цим Законом, то застосовуються правила міжнародного договору або угоди.

Цей Закон визначає основні засади державної політики щодо ветеранів праці, інших громадян похилого віку і спрямований на формування в суспільстві гуманного, шанобливого ставлення до них і забезпечення їх активного довголіття.

Закон гарантує ветеранам праці та громадянам похилого віку рівні з іншими громадянами можливості в економічній, соціальній, політичній сферах, сприятливі умови для повноцінного способу життя.

Розділ II

СТАТУС ВЕТЕРАНІВ ПРАЦІ ТА ПІЛЬГИ ДЛЯ НИХ

Стаття 6. Особи, які визнаються ветеранами праці

Ветеранами праці визнаються громадяни, які працювали на підприємствах, в установах, організаціях, об'єднаннях громадян, фізичних

осіб, мають стаж роботи 40 років - для чоловіків і 35 років - для жінок і вийшли на пенсію.

{Частина перша статті 6 в редакції Закону № 3108-IV від 17.11.2005}

Ветеранами праці визнаються також:

а) громадяни, яким призначені пенсії на пільгових умовах:

за списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах - за наявності стажу роботи у жінок - 25 років і у чоловіків - 30 років;

за списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників з шкідливими та важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах - за наявності стажу роботи у жінок - 30 років і у чоловіків - 35 років;

відповідно до пунктів "в" - "з" статті 13 та статті 52 Закону України "Про пенсійне забезпечення" - за наявності стажу роботи у жінок - 30 років і у чоловіків - 35 років;

відповідно до частини першої статті 18 Закону України "Про пенсійне забезпечення" - за наявності стажу роботи у жінок - 25 років і у чоловіків - 30 років;

б) пенсіонери, нагороджені медаллю "Ветеран праці" за законодавством колишнього Союзу РСР;

в) особи з інвалідністю I і II груп, які одержують пенсії по інвалідності, якщо вони мають стаж роботи не менше 15 років.

{Пункт "в" частини другої статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2249-VIII від 19.12.2017}

{Статтю 6 доповнено частиною другою згідно із Законом № 478/95-ВР від 15.12.95; із змінами, внесеними згідно із Законом № 3108-IV від 17.11.2005}

Стаття 7. Пільги ветеранам праці

Ветеранам праці надаються такі пільги:

1) користування при виході на пенсію чи зміні місця роботи поліклініками, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи;

2) першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування із дорогоцінних металів), за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

{Пункт 2 статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 76-VIII від 28.12.2014 - щодо набрання чинності норм зазначеного Закону див. "Прикінцеві положення"}

3) переважне право на забезпечення санаторно-курортним лікуванням, а також на компенсацію вартості самостійного санаторно-курортного лікування в порядку і розмірах, що визначаються Кабінетом Міністрів України;

4) щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів;

5) першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація;

6) використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати строком до двох тижнів на рік;

7) переважне право на забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, першочерговий ремонт жилих будинків і квартир цих осіб та забезпечення їх паливом;

8) першочергове одержання позики на індивідуальне (кооперативне) житлове будівництво з погашенням її протягом 10 років починаючи з п'ятого

року після закінчення будівництва, а також першочергове одержання позики для будівництва або придбання дачних будинків і благоустрою садових ділянок;

9) переважне право на вступ до садівницьких товариств (кооперативів), кооперативів по будівництву та експлуатації колективних гаражів;

10) переважне право на встановлення домашніх телефонів;

11) звільнення від плати за землю;

{Пункт 11 частини першої статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 406-VII від 04.07.2013}

{Пункт 12 статті 7 виключено на підставі Закону № 76-VIII від 28.12.2014 - додатково див. пункт 11 розділу III Закону № 76-VIII від 28.12.2014}

Стаття 8. Особи, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною

Особами, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, вважаються Герої Соціалістичної Праці, Герої України та повні кавалери ордена Трудової Слави.

{Стаття 8 із змінами, внесеними згідно із Законом № 524-IV від 06.02.2003}

Стаття 9. Пільги для осіб, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною

Особам, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, надаються такі пільги:

1) надбавки до пенсій, які вони отримують, у розмірі 200 процентів мінімальної пенсії за віком, фінансування яких здійснюється за рахунок Державного бюджету України;

{Пункт 1 статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3108-IV від 17.11.2005}

2) зі сплати податків, зборів, мита та інших платежів до бюджету відповідно до податкового та митного законодавства;

{Пункт 2 частини першої статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законами № 498/95-ВР від 22.12.95, 608/96-ВР від 17.12.96; в редакції Закону № 2756-VI від 02.12.2010}

3) першочергове безплатне особисте і безплатне членів їх сімей (дружини (чоловіка) і дітей віком до 18 років) обслуговування в амбулаторно-поліклінічних закладах усіх типів та видів, позачергова безплатна особиста і безплатна членів їх сімей (дружини (чоловіка) і дітей віком до 18 років) госпіталізація і лікування в стаціонарах, госпіталах, лікарнях, а також збереження безплатного обслуговування зазначених осіб у поліклініках та інших медичних закладах, до яких вони були прикріплені у період роботи до виходу на пенсію. Зазначені пільги зберігаються за одним із подружжя, що пережило, і дітьми віком до 18 років;

4) першочергове безплатне забезпечення ліками, що придбані за рецептами лікаря, доставка за його висновком ліків додому;

5) безплатне виготовлення і ремонт зубних протезів (крім виготовлених з дорогоцінних металів);

б) *{Дію пункту б частини першої статті 9 зупинено на 2023 рік згідно із Законом № 2710-IX від 03.11.2022}* безоплатне першочергове забезпечення санаторно-курортним лікуванням. Порядок надання путівок визначаються Кабінетом Міністрів України;

{Пункт 6 частини першої статті 9 в редакції Закону № 107-VI від 28.12.2007 - зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду № 10-рп/2008 від 22.05.2008; із змінами, внесеними згідно із Законом № 76-VIII від 28.12.2014 - щодо набрання чинності норм зазначеного Закону див. "Прикінцеві положення"}

7) звільнення передбачених цією статтею осіб і членів їх сімей, що спільно проживають з ними, від квартирної плати, незалежно від форм власності житлового фонду, оплати комунальних послуг у межах норм, встановлених законодавством (водопостачання, каналізація, газ, електроенергія, гаряче водопостачання, центральне опалення, а в будинках,

що не мають центрального опалення, - надання палива, придбаного у межах норм, встановлених для продажу населенню, та інші види комунальних послуг), від плати за користування домашнім телефоном і позавідомчою охоронною сигналізацією житла незалежно від виду житлового фонду. Зазначені пільги зберігаються за одним із подружжя, що пережило, і батьками Героїв Соціалістичної Праці, Героїв України, повних кавалерів ордена Трудової Слави;

{Пункт 7 частини першої статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законами № 524-IV від 06.02.2003, № 1166-VII від 27.03.2014}

8) першочергове поліпшення житлових умов при наданні житла у будинках державного, у тому числі відомчого, і громадського житлового фонду з наданням при цьому додаткової жилої площі до 20 квадратних метрів;

9) звільнення від оплати послуг за оформлення документів на право власності на квартиру при її приватизації;

10) безплатний капітальний ремонт жилих будинків (квартир), що знаходяться у їх власності, або компенсація витрат на його проведення при виконанні власними силами відповідно до Положення про систему технічного обслуговування, ремонту та реконструкції жилих будинків;

11) першочерговий відпуск місцевих будівельних матеріалів на будівництво індивідуальних жилих будинків і на капітальний ремонт житла;

12) позачергове користування всіма видами послуг зв'язку, позачергове і безплатне встановлення домашніх телефонів, позачергове і безплатне обладнання житла засобами позавідомчої охоронної сигналізації;

13) першочергове придбання акцій за їх номінальною вартістю на суму і за рахунок виданих Герою Соціалістичної Праці, Герою України, повному кавалеру ордена Трудової Слави, членам їх сімей, що спільно проживають з ними, приватизаційних майнових сертифікатів;

{Пункт 13 статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 524-IV від 06.02.2003}

14) першочергове придбання за рахунок власних коштів акцій за їх номінальною вартістю на половину суми виданих зазначеним у цій статті особам і членам їх сімей, що спільно проживають з ними, приватизаційних майнових сертифікатів;

{Пункт 15 частини першої статті 9 виключено на підставі Закону № 76-VIII від 28.12.2014 - щодо набрання чинності норм зазначеного Закону див. "Прикінцеві положення"}

{Пункт 16 частини першої статті 9 виключено на підставі Закону № 76-VIII від 28.12.2014 - щодо набрання чинності норм зазначеного Закону див. "Прикінцеві положення"}

17) позачергове придбання квитків на всі види залізничного, водного, повітряного і автомобільного транспорту;

18) щомісячна виплата грошової компенсації витрат на автомобільне паливо з розрахунку 50 літрів високооктанового бензину на місяць відповідно до діючих цін на паливо (за наявності особистого автотранспорту);

{Пункт 18 статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 478/95-ВР від 15.12.95}

19) позачергове користування усіма видами послуг підприємств торговельно-побутового обслуговування, при відвідуванні культурно-видовищних і спортивно-оздоровчих закладів;

20) переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників незалежно від часу роботи на даному підприємстві, в установі або організації, першочергове працевлаштування при ліквідації підприємства, установи або організації;

21) безплатне навчання і перенавчання нових професій за місцем роботи в учбових закладах системи державної підготовки і перепідготовки кадрів, а також у платних навчальних закладах і на курсах;

22) надання зазначеним особам щорічної оплачуваної відпустки, а також додаткової відпустки без збереження заробітної плати терміном до трьох тижнів на рік у зручний для них час;

23) безплатне поховання померлого (загиблого) Героя Соціалістичної Праці, Героя України, повного кавалера ордена Трудової Слави;

{Пункт 23 статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 524-IV від 06.02.2003}

24) спорудження на могилі померлого (загиблого) надгробка за встановленим Урядом України зразком. Додаткові витрати, пов'язані із зміною встановленого Урядом України зразка надгробка, оплачуються сім'єю померлого (загиблого) чи організацією-спонсором;

25) виплата дружині (чоловіку) і дітям віком до 18 років у разі смерті (загибелі) одноразової допомоги в розмірі п'яти прожиткових мінімумів, затверджених законом на день смерті (загибелі), у розрахунку на місяць на одну особу.

{Пункт 25 статті 9 в редакції Закону № 231-IV від 21.11.2002}

Установити, що пільги, передбачені пунктами 4, 5, 7 та 12 частини першої цієї статті, надаються за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

{Статтю 9 доповнено частиною другою згідно із Законом № 107-VI від 28.12.2007 - зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду № 10-рп/2008 від 22.05.2008; в редакції Закону № 76-VIII від 28.12.2014 - щодо набрання чинності норм зазначеного Закону див. "Прикінцеві положення"}

Розділ III

СТАТУС ГРОМАДЯН ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ГАРАНТІЇ ЇХ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Стаття 10. Особи, які визнаються громадянами похилого віку

Громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове

державне пенсійне страхування", а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року.

{Текст статті 10 в редакції Закону № 3668-VI від 08.07.2011}

Стаття 11. Реалізація громадянами похилого віку права на працю

Громадяни похилого віку мають право на працю нарівні з іншими громадянами, яке додатково гарантується державними цільовими програмами, територіальними та місцевими програмами зайнятості населення.

{Частина перша статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3421-IV від 09.02.2006, № 77-VIII від 28.12.2014}

Забороняється відмова у прийнятті на роботу і звільнення працівника за ініціативою власника або уповноваженого ним органу з мотивів досягнення пенсійного віку.

Переведення працівника похилого віку і працівника передпенсійного віку з одного робочого місця на інше не допускається без його згоди, якщо при цьому змінюються істотні умови праці.

Стаття 12. Недійсність умов договорів про працю (контрактів, угод), які погіршують становище громадян похилого віку

Умови договорів про працю (контрактів, угод) з громадянами похилого віку, включаючи також і їх працю в період проживання в установах соціального забезпечення, не можуть погіршувати становище або обмежувати їх права, передбачені цим Законом і законодавством про працю. Такі умови є недійсними.

Стаття 13. Робочий час

Для працівників похилого віку застосовується загальновстановлена тривалість робочого часу.

На прохання працівників похилого віку власник або уповноважений ним орган може встановити неповний робочий день або неповний робочий тиждень. Оплата праці в цих випадках здійснюється пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку.

Залучення громадян похилого віку до роботи в нічний час, а також до надурочної роботи та до роботи у вихідні дні допускається тільки за їх згодою і за умови, коли це не протипоказано їм за станом здоров'я.

Стаття 14. Охорона праці громадян похилого віку

Підприємства, установи і організації зобов'язані постійно поліпшувати умови праці і виробничого середовища громадян похилого віку.

Робоче місце громадянина похилого віку має бути обладнано відповідними технічними та іншими засобами, що сприяють збереженню його здоров'я і працездатності.

Стаття 15. Програми підготовки до виходу на пенсію за віком

З метою забезпечення поступового переходу від трудової діяльності до її припинення на підприємствах, в установах, організаціях розробляються і реалізуються програми підготовки до виходу на пенсію за віком. Вони можуть передбачати щадні умови праці, поступове скорочення за бажанням працівника робочого часу, а також заходи, що розширюють можливості громадян похилого віку в подальшій освіті, веденні здорового способу життя, у задоволенні інтересів, опануванні ремесел, та інші заходи, що сприяють адаптації громадян похилого віку до нового способу життя.

Програми підготовки до виходу на пенсію за віком можуть включатися в колективні договори і угоди.

За рішенням трудових колективів для поліпшення умов життя громадян похилого віку в колективному договорі чи угоді за рахунок власних коштів підприємств можуть передбачатися пільги щодо пенсійного забезпечення, надання і оплати житла, торговельно-побутового, медичного і санаторно-курортного обслуговування, а також надання безоплатної допомоги в погашенні заборгованості за банківським кредитом.

{Частина четверту статті 15 виключено на підставі Закону № 2756-VI від 02.12.2010}

Стаття 16. Професійна переорієнтація і перепідготовка, працевлаштування осіб передпенсійного віку і громадян похилого віку

Підприємства у необхідних випадках забезпечують професійну переорієнтацію і перепідготовку працівників передпенсійного і похилого віку, включаючи навчання за їх бажанням нових професій з урахуванням адаптаційних і вікових можливостей цих осіб.

За особами передпенсійного віку в період професійної перепідготовки зберігається їх середній місячний заробіток.

Громадяни похилого віку, які зберегли працездатність і бажають працювати, у разі звернення до державної служби зайнятості мають право на соціальні послуги з пошуку підходящої роботи, професійної переорієнтації, інформаційні та консультаційні послуги з питань зайнятості населення та соціального страхування. Працівники похилого віку мають право на профілактичні заходи та допомогу по частковому безробіттю відповідно до закону.

{Частина третя статті 16 в редакції Закону № 77-VIII від 28.12.2014}

Громадяни похилого віку, які не досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", у разі їх реєстрації в установленому порядку як безробітних мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги на випадок безробіття за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

{Статтю 16 доповнено частиною четвертою згідно із Законом № 77-VIII від 28.12.2014}

Стаття 17. Право на матеріальне забезпечення

Громадяни похилого віку мають право на матеріальне забезпечення згідно з чинним законодавством.

Це право гарантується виплатою пенсій, різних видів допомоги і наданням допомоги в натуральному вигляді.

(Частина друга статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2603-IV від 31.05.2005)

Стаття 18. Пенсія за віком

Право на пенсію за віком має кожний громадянин похилого віку, який досяг пенсійного віку і має необхідний страховий стаж. Це право обумовлено трудовим внеском і не обмежується будь-якими обставинами, включаючи наявність інших доходів.

{Частина перша статті 18 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3108-IV від 17.11.2005}

Порядок і умови пенсійного забезпечення громадян похилого віку встановлюються Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та іншими законами.

{Частина друга статті 18 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3108-IV від 17.11.2005}

Пенсії за віком виплачуються в повному розмірі без врахування одержуваного заробітку (іншого доходу).

Стаття 19. Державна соціальна допомога

Громадянам похилого віку, які не мають права на пенсію, за умов, визначених Законом України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю", надається державна соціальна допомога.

{Стаття 19 в редакції Закону № 2603-IV від 31.05.2005; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2249-VIII від 19.12.2017}

Стаття 20. Виплата пенсій іноземцям та особам без громадянства похилого віку, які перебувають в Україні на законних підставах

Іноземці та особи без громадянства похилого віку, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України на умовах та в порядку, передбачених Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

{Стаття 20 в редакції Закону № 3108-IV від 17.11.2005}

{Статтю 21 виключено на підставі Закону № 76-VIII від 28.12.2014 - щодо набрання чинності норм зазначеного Закону див. "Прикінцеві положення"; зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду № 5-р/2018 від 22.05.2018}

Стаття 21. Достроковий вихід на пенсію за віком

Особам, трудовий договір з якими розірвано не більше ніж за півтора року до досягнення пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", з ініціативи власника або уповноваженого ним органу у зв'язку із змінами в організації виробництва та праці, у тому числі з ліквідацією, реорганізацією, банкрутством, перепрофілюванням підприємства, установи, організації, скороченням чисельності або штату працівників, за умови реєстрації осіб у державній службі зайнятості та відсутності підходящої для них роботи, а також у зв'язку з виявленням невідповідності працівника займаній посаді за станом здоров'я у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, гарантується право на достроковий вихід на пенсію за віком відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", якщо вони мають страховий стаж, необхідний для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі, передбаченому абзацом першим частини першої статті 28 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Фінансування пенсій, допомоги на поховання та оплата послуг за їх доставку особам, звільненим у зв'язку з виявленням невідповідності працівника займаній посаді за станом здоров'я, зазначеним у частині першій цієї статті, до досягнення ними пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", здійснюються за рахунок коштів державного бюджету.

{До Закону включено статтю 21 згідно із Законом № 2040-IX від 15.02.2022}

Стаття 22. Допомога

Громадяни похилого віку нарівні з іншими громадянами мають право на допомогу:

у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю в період роботи та необхідністю санаторно-курортного лікування;

у період професійної перепідготовки і підвищення кваліфікації;

на інші види допомоги, передбачені законодавством.

Стаття 23. Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю і необхідністю санаторно-курортного лікування

Працюючим громадянам похилого віку здійснюється виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності на загальних підставах з іншими працівниками незалежно від одержання пенсії.

У зв'язку з додатковими витратами громадянина похилого віку, зумовленими необхідністю санаторно-курортного лікування або тривалим лікуванням і придбанням ліків, він може одержувати цільову допомогу в розмірі і порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 24. Державна соціальна допомога на догляд самотнім громадянам похилого віку

Самотнім громадянам похилого віку, які за висновком медичних закладів потребують постійного стороннього догляду, призначається державна соціальна допомога на догляд у розмірі і порядку, встановлених Законом України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю".

{Стаття 24 в редакції Закону № 2603-IV від 31.05.2005; із змінами, внесеними згідно із Законами № 2249-VIII від 19.12.2017, № 2671-VIII від 17.01.2019}

Стаття 25. Допомога особам, які здійснюють догляд за самотніми громадянами похилого віку

Особам, що здійснюють догляд за самотніми громадянами похилого віку, які за висновком медичних закладів потребують постійного стороннього

догляду, може виплачуватись щомісячна допомога в розмірі і порядку, встановленому місцевими радами, і за рахунок коштів цих рад.

{Стаття 25 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

Стаття 26. Забезпечення жилими приміщеннями

Громадяни похилого віку нарівні з іншими громадянами мають право на житло, що включає право на одержання і постійне користування впорядкованим жилим приміщенням в будинках державного фонду, на придбання жилого приміщення в будинках громадського або індивідуального житлового фонду. Це право додатково гарантується наданням громадянам похилого віку житла в спеціально обладнаних будинках або пристосуванням займаних ними приміщень відповідно до їх специфічних потреб.

Жиле приміщення громадянам похилого віку, які потребують поліпшення житлових умов, надається безплатно або за плату з урахуванням рівня їх матеріальної забезпеченості в порядку, встановленому чинним законодавством.

Стаття 27. Право на наближення житла до місця проживання рідних та близьких і на сприяння в обміні зайвої жилої площі на площу меншого розміру

Громадянам похилого віку на їх прохання надається жиле приміщення, в тому числі в порядку обміну, наближене до місця проживання рідних та близьких, а також здійснюється обмін займаної ними жилої площі на верхніх поверхах будинків без ліфтів на житло на нижчих поверхах або в будинках, обладнаних ліфтами. Вони також мають право на сприяння в обміні зайвої жилої площі на площу меншого розміру.

Стаття 28. Передача жилого приміщення у власність

Жилі приміщення, які займають громадяни похилого віку, за їх бажанням передаються їм в особисту власність (приватизуються) безплатно в межах встановлених норм згідно з чинним законодавством.

Жиле приміщення, що за строками експлуатації потребує капітального ремонту, може бути передано у власність громадянину похилого віку лише після проведення такого ремонту.

Стаття 29. Надання земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва та городництва

Громадяни похилого віку забезпечуються земельними ділянками для індивідуального житлового будівництва, а також садівництва та городництва в розмірах та порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 30. Звільнення від плати за землю та орендної плати за землю

Самотні громадяни похилого віку, які мають у власності жилий будинок, звільняються повністю або частково від плати за землю або орендної плати за землю. Такі ж права мають громадяни похилого віку при наявності дачі або будинку в садівничому товаристві.

{Стаття 30 із змінами, внесеними згідно із Законом № 406-VII від 04.07.2013}

Стаття 31. Сприяння активному довголіттю

З метою сприяння активному довголіттю громадян похилого віку місцевими органами влади створюються умови для заняття фізкультурою, спортом, туризмом, надається можливість проведення дозвілля з прилученням до культурних та духовних цінностей.

Стаття 32. Гарантії права на медичну допомогу

Громадянам похилого віку гарантується безплатна кваліфікована медична допомога в геріатричних центрах, лікарнях для громадян похилого віку та інших стаціонарних, амбулаторно-поліклінічних установах, а також вдома з урахуванням досягнень геронтології та геріатрії в порядку, встановленому законодавством України про охорону здоров'я.

Стаття 33. *{Дію статті 33 зупинено на 2023 рік згідно із Законом № 2710-IX від 03.11.2022}* Санаторно-курортне лікування

Громадяни похилого віку нарівні з іншими громадянами користуються санаторно-курортним лікуванням. Порядок медичного відбору і направлення

на санаторно-курортне лікування встановлюється центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах охорони здоров'я, зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту населення, а також колективними договорами та угодами.

{Стаття 33 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3108-IV від 17.11.2005, № 5462-VI від 16.10.2012}

Стаття 34. Забезпечення протезною допомогою

В необхідних випадках громадяни похилого віку забезпечуються протезами, слуховими апаратами, зубопротезуванням.

Зазначені види протезної допомоги надаються їм безплатно або на пільгових умовах (за винятком зубних протезів з дорогоцінних металів) в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 35. Соціальні послуги громадянам похилого віку

Громадянам похилого віку надаються соціальні послуги відповідно до Закону України "Про соціальні послуги".

{Стаття 35 в редакції Закону № 2671-VIII від 17.01.2019}

{Статтю 36 виключено на підставі Закону № 2671-VIII від 17.01.2019}

{Статтю 37 виключено на підставі Закону № 2671-VIII від 17.01.2019}

{Статтю 38 виключено на підставі Закону № 2671-VIII від 17.01.2019}

Стаття 39. Опіка і піклування

Над самотніми громадянами похилого віку, які потребують постійного стороннього догляду, для захисту їх особистих і майнових прав та інтересів встановлюється опіка або піклування.

Порядок та умови встановлення опіки або піклування регулюються законодавством України про шлюб і сім'ю.

Стаття 40. Житлово-комунальне обслуговування

Місцеві ради, місцеві державні адміністрації, підприємства, установи і організації незалежно від форм власності та господарювання допомагають

самотнім громадянам похилого віку в ремонті жилих приміщень і санітарно-технічного обладнання.

{Частина перша статті 40 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

Громадянам похилого віку, які проживають в жилих будинках, що не мають центрального опалення, надається переважне право на забезпечення паливом в межах норм, встановлених для продажу населенню, та на пільгових умовах, встановлених Урядом України.

Стаття 41. Торговельне і побутове обслуговування

Органи місцевого самоврядування зобов'язані здійснювати продаж товарів і побутове обслуговування громадян похилого віку в спеціальних магазинах і відділах за соціально доступними цінами.

{Стаття 41 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

Стаття 42. Організація громадського харчування

Для малозабезпечених громадян похилого віку за рішенням місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування може організовуватися безплатне харчування.

Стаття 43. Переважне право на встановлення телефону

Самотні громадяни похилого віку мають переважне право на встановлення домашнього телефону.

Стаття 44. Соціально-культурне обслуговування

Соціально-культурні установи у своїй діяльності повинні враховувати специфічні запити громадян похилого віку.

Органи місцевого самоврядування повинні забезпечити громадянам похилого віку необхідні умови для користування культурно-видовищними установами.

{Частина друга статті 44 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

Стаття 45. Ритуальні послуги

Ритуальні послуги у зв'язку з похованням самотніх громадян похилого віку здійснюються за рахунок коштів місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у встановленому ними порядку.

Розділ IV

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 46. Посвідчення та нагрудні знаки для осіб, на яких поширюється чинність цього Закону

Ветеранам праці видаються посвідчення про право на пільги та нагрудні знаки.

Порядок виготовлення і видачі посвідчень та нагрудних знаків встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 47. Обов'язки дітей щодо батьків похилого віку

Діти зобов'язані піклуватися про батьків похилого віку, подавати їм допомогу і підтримку, в разі необхідності здійснювати догляд за ними.

З дітей, які ухиляються від виконання цих обов'язків, на підставі судового рішення утримуються аліменти у розмірі, передбаченому на аліментні виплати батьків дітям.

У випадках, коли батьки похилого віку знаходяться на державному утриманні в будинках-інтернатах, пансіонатах або в інших установах, аліментні виплати на їх догляд сплачуються цим установам.

Стаття 48. Обов'язки і права трудових колективів щодо громадян похилого віку

Трудові колективи зобов'язані створювати обстановку гуманного ставлення до громадян похилого віку, які працюють або працювали до виходу на пенсію в цих колективах, подавати всіляку допомогу для задоволення їх потреб і запитів. Такі громадяни похилого віку мають рівні з іншими членами трудових колективів права на участь у приватизації майна державних підприємств та об'єктів малої приватизації, на санаторно-курортне лікування, поліпшення житлових умов, інші види соціальної допомоги за рахунок підприємств, установ та організацій.

Додаток Б

Постанова про «Деякі питання діяльності Центрів надання соціальних послуг»

Відповідно до абзацу 7 частини 2 статті 13 Закону України «Про соціальні послуги» Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 3 березня 2020 № 177 «Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг». Зазначеною постановою затверджено «Типове положення про центр надання соціальних послуг» (далі – Типове положення).

Відповідно до Типового положення Центр надання соціальних послуг (далі – центр) є комплексним закладом соціального захисту населення, структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи якого провадять соціальну роботу та надають соціальні послуги особам/сім'ям, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах (далі – особи/сім'ї).

Центр утворюється, реорганізується та ліквідується в порядку, передбаченому законодавством, райдержадміністрацією або органом місцевого самоврядування (далі – засновник) з урахуванням потреб відповідної адміністративно-територіальної одиниці або територіальної громади у разі відсутності центру соціальних служб та територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) для виконання їх завдань і функцій.

Діяльність центру повинна відповідати критеріям діяльності надавачів соціальних послуг.

Методичний та інформаційний супровід діяльності центру забезпечує обласний/Київський міський центр соціальних служб.

Центр з урахуванням потреб у соціальних послугах, визначених у відповідній адміністративно-територіальній одиниці/територіальній громаді, надає такі соціальні послуги: догляд вдома, денний догляд, догляд

стаціонарний; підтримане проживання; соціальна адаптація; соціальна інтеграція та реінтеграція; надання притулку; екстрене (кризове) втручання; консультування; соціальний супровід; представництво інтересів; посередництво (медіація); соціальна профілактика; натуральна допомога; фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору; переклад жестовою мовою; догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; супровід під час інклюзивного навчання; інформування; інші послуги.

Утримання центру забезпечується за рахунок коштів, передбачених у відповідних місцевих бюджетах, а також за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством.

Соціальні послуги надаються центром за рахунок бюджетних коштів, з установленням диференційованої плати залежно від доходу отримувача соціальних послуг або за рахунок отримувача соціальних послуг/третіх осіб.

Повна версія постанови Кабінету Міністрів України від постанову від 3 березня 2020 № 177 «Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг» за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-diyalnosti-centriv-nad-a177a177>.